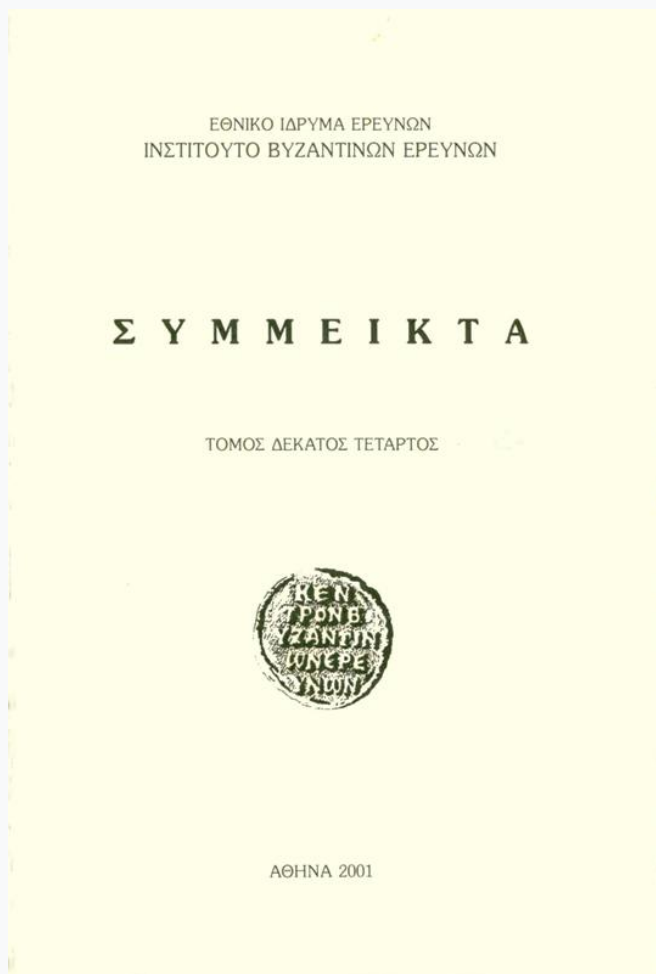

Byzantina Symmeikta

Vol 14 (2001)

SYMMEIKTA 14

Από τη βυζαντινή στη βενετική τούρμα (Κρήτη, 13ος-14ος αι.)

Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.878](https://doi.org/10.12681/byzsym.878)

Copyright © 2014, Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ. (2008). Από τη βυζαντινή στη βενετική τούρμα (Κρήτη, 13ος-14ος αι.). *Byzantina Symmeikta*, 14, 167–228. <https://doi.org/10.12681/byzsym.878>

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΓΑΣΠΑΡΗΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΤΟΥΡΜΑ
Κρήτη, 13ος-14ος αι.

Ο θεσμός της *τούρμας* (*turma*) ανάγεται στον 7ο αι. και είναι κυρίως γνωστός σε σχέση με το σύστημα των *θεμάτων*. Αρχικά επρόκειτο για στρατιωτική μονάδα 3.000 ανδρών και κάθε *θέμα* περιελάμβανε τρεις *τούρμες* (αργότερα από δύο μέχρι και τέσσερις *τούρμες*, ή και περισσότερες ακόμη σε κάποιες εξαιρέσεις). Σταδιακά η *τούρμα* από στρατιωτικό σώμα κατέληξε σε διοικητική μονάδα, υποδιαίρεση του *θέματος*. Επικεφαλής της *τούρμας* ήταν ο *τουρμάρχης*.

Η Κρήτη στο πλαίσιο του διοικητικού συστήματος της βυζαντινής αυτοκρατορίας παρουσιάζει ιδιαίτερη πορεία. Μέχρι και τα μέσα του 8ου αι., και ενώ το *θεματικό* σύστημα έχει επικρατήσει, δεν αποτελεί ξεχωριστό *θέμα*, ενώ ακόμη και αν αποτελούσε τμήμα άλλου *θέματος* στην πράξη διατηρούσε ένα είδος αυτονομίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το νησί, όπως και άλλες περιοχές της βυζαντινής αυτοκρατορίας, να αποτελέσει μετά τα μέσα του 8ου αι. *αρχοντία* και όχι *θέμα*. Η *αρχοντία* ήταν ανεξάρτητη διοικητική και στρατιωτική μονάδα, κατώτερη όμως του *θέματος*. Στα μέσα περίπου του 9ου αι. (843) σχεδιάστηκε η ανακήρυξη του νησιού σε *θέμα*, αλλά η αραβική κατάκτηση ανέκοψε την εφαρμογή της απόφασης. Μετά την ανακατάληψη (961) η Κρήτη αποτέλεσε αυτόνομο *θέμα* και μάλιστα σε αρκετά υψηλή θέση στην ιεραρχία, ενδεικτικό της σπουδαιότητάς της. Όπως κάθε *θέμα* ήταν κι αυτό διαιρεμένο σε *τούρμες*, με τη στρατιωτική και γεωγραφική έννοια του όρου. Ωστόσο οι μαρτυρίες για τις *τούρμες* της βυζαντινής Κρήτης είναι ελάχιστες. Κατά τον 12ο αι. είναι γνωστές η *τούρμα* Καλαμώνος στο σημερινό νομό Ρεθύμνης, καθώς και η *τούρμα* «του βορείου της Μεσαράς» και η *τούρμα* Κνωσού στο σημερινό νομό Ηρακλείου¹. Η βυζαντινή *τούρμα* ήδη από τα μέσα του 12ου αι., αν όχι νωρίτερα, είχε χάσει την αρχική στρατιωτική, αλλά και τη μετέπειτα διοικητική

1. Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Η βυζαντινή Κρήτη, *Κρήτη. Ιστορία και πολιτισμός*, 1, Κρήτη 1987, 370-375.

της έννοια, και είχε καταλήξει σε απλή γεωγραφική περιφέρεια, όπως ακριβώς θα τη γνωρίσουμε και στην Κρήτη στους πρώτους αιώνες της βενετικής κυριαρχίας.

Η βενετική Πολιτεία μετά την απόκτηση της Κρήτης άρχισε την κατάστρωση σχεδίων επί χάρτου όχι μόνο για την κατάκτησή της, αλλά και για τη διοικητική της οργάνωση. Πρότυπο του διοικητικού συστήματος της Κρήτης αποτέλεσε αναπόφευκτα εκείνο της ίδιας της μητρόπολης με επιμέρους προσαρμογές. Η αισιοδοξία που φαίνεται ότι διακατείχε τη Γαληνοτάτη για την κατάκτηση και τον έλεγχο του νησιού αμέσως μετά την απόκτησή του δεν είχε ερείσματα. Οι δυσκολίες που συνάντησε ήταν μεγάλες, γεγονός που την ανάγκασε να αναπροσαρμόσει πολλά από εκείνα που είχε σχεδιάσει όσον αφορά την κατάκτηση, τον εποικισμό, το γαιοκτητικό καθεστώς και φυσικά κάποιες λεπτομέρειες της διοικητικής οργάνωσης της Κρήτης.

Το νησί δεν ήταν μικρό· αντίθετα, η έκτασή του ήταν πολύ μεγαλύτερη από εκείνη της μητροπολιτικής επικράτειας. Επρόκειτο λοιπόν για ένα χώρο που δεν ήταν εύκολο όχι μόνο να κατακτηθεί, αλλά και να οργανωθεί. Κατά συνέπεια για τη Βενετία ήταν φυσικό να στηριχθεί σε προϋπάρχουσες διοικητικές και στρατιωτικές δομές, κτηματικές οριοθετήσεις και περιφέρειες χωριών, και όχι σε όσα εκείνη είχε προετοιμάσει στο δουκικό παλάτι. Έτσι, διατήρησε και' αρχάς τη διαίρεση του νησιού σε *τούρμες*, και στη συνέχεια τις γεωγραφικές περιφέρειες των χωριών, και πιθανότατα, όπου την εξυπηρετούσε, και την οριοθέτηση της κτηματικής παρουσίας των βυζαντινών γαιοκτημόνων, την οποία κατάφερε εν μέρει να δημεύσει και να ανακατανείμει στους βενετούς αποίκους. Το αρχικό σχέδιο (1212) για τη διαίρεση της Κρήτης σε τμήματα, τα σεξτέρια (*sexteria*), τα αντίστοιχα της Βενετίας δεν εφαρμόστηκε ποτέ, έτσι όπως τουλάχιστον είχε σχεδιαστεί. Το σύστημα των σεξτεριών, όπως θα δούμε παρακάτω, περιορίστηκε στην περιοχή του σημερινού νομού Ηρακλείου. Αντίθετα, το νησί στη διάρκεια ήδη του 13ου αι. διαιρέθηκε σε τέσσερις περιφέρειες, τα τεριτόρια (*territoria*) ή ρεκτορίες (*rectoria*) Χανίων, Ρεθύμνου, Χάνδακα και Σπτείας, τα οποία εκτός από εκείνο του Χάνδακα διοικούνταν από τον ρέκτορα (*rector*) με αρκετά μεγάλη εξουσία. Ισχυρότερη ήταν η διοικητική «αυτονομία», έναντι της κεντρικής διοίκησης του Χάνδακα, της περιφέρειας των Χανίων και του Ρεθύμνου, και μικρότερη εκείνη της Σπτείας, η οποία είχε στενή εξάρτηση από το Χάνδακα.

Μια επιπλέον διαίρεση, όχι στενά διοικητική, αφορούσε τα δύο τμήματα του νησιού, ανατολικό και δυτικό (*a scalis versus levante et a scalis versus ponente*), με όρια που βρίσκονταν στο βουνό Στρούμπουλας και τον ποταμό Τάρταρο (*a scalis Stromboli versus levante*), στα σημερινά δηλαδή περίπου σύνορα των νομών Ρεθύ-

μνης και Ηρακλείου. Το γεωγραφικό αυτό όριο ονομαζόταν «σκάλα» (*scala*) ή «ρίζα» (*risa*).

Η περιοχή του σημερινού νομού Ηρακλείου είχε ιδιαίτερη μεταχείριση από τις βενετικές αρχές, γιατί στα όριά της περιέκλειε την πρωτεύουσα και έδρα της κεντρικής εξουσίας, γιατί ήταν η πρώτη που κατακτήθηκε, και ταυτόχρονα γιατί ήταν η πιο εύφορη και σ' αυτήν βρίσκονταν τα μεγαλύτερα φέουδα των πιο γνωστών βενετικών οικογενειών που μετοίκησαν στην Κρήτη. Γύρω από το Χάνδακα, για λόγους ασφάλειας, δημιουργήθηκε ο λεγόμενος Παρακάνδακας (*Paracandida*), ένας δακτύλιος ακτίνας ενός μιλιαρίου (*milliarium*) με χωριά και γη που ανήκαν άμεσα στο δημόσιο. Όλη η υπόλοιπη περιοχή διαιρέθηκε σε έξι τμήματα τα σεξτέρια, κατά το πρότυπο της μητρόπολης. Ο αρχικός σχεδιασμός προέβλεπε την εφαρμογή της διαίρεσης αυτής σε ολόκληρο το νησί, είχε συνταχθεί μάλιστα, το 1212, σχετικό έγγραφο που καθόριζε τα σεξτέρια της Κρήτης και τις περιοχές που αυτά θα περιλάμβαναν². Δεν είναι γνωστοί οι λόγοι που επέβαλαν την αλλαγή του αρχικού σχεδιασμού, ωστόσο θα πρέπει να αναζητηθούν στην κατάσταση που είχε διαμορφωθεί κατά την άφιξη των πρώτων αποίκων. Οι Βενετοί δεν κατάφεραν να ελέγξουν αμέσως ολόκληρο το νησί, πολύ γρήγορα μάλιστα βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν και τις ένοπλες αντιδράσεις των ντόπιων, με επικεφαλής τους κρητικούς γαιοκτήμονες, οι οποίοι έβλεπαν να κινδυνεύουν οι περιουσίες τους. Έτσι, η διαίρεση σε σεξτέρια περιορίστηκε στη συγκεκριμένη περιοχή του σημερινού περίπου νομού Ηρακλείου, η οποία δεν άργησε να βρεθεί υπό πλήρη βενετικό έλεγχο³.

Στις κεντροδυτικές περιφέρειες της Κρήτης (Χανιά και Ρέθυμνο) οι *τούρμες*, αν και δεν αποτέλεσαν ιδιαίτερη διοικητική μονάδα, ωστόσο διατηρήθηκαν ως γεωγραφικές μονάδες που χρησιμοποιούνταν από την κεντρική διοίκηση, όταν υπήρχε ανάγκη ειδικότερου προσδιορισμού του χώρου. Στην τελευταία περιφέρεια, εκείνη της ανατολικής Κρήτης (Λασιθί), οι *τούρμες* διατήρησαν πιο έντονα από οπουδή-

2. Για το έγγραφο, βλ. παρακάτω.

3. Ο F. THIRIET (*La Romanie vénitienne au moyen âge*, Παρίσι 1959, 125) θεωρεί, λανθασμένα, ότι τα σεξτέρια υποδιαιρέθηκαν σε *τούρμες*. Βασίστηκε στους χάρτες και τα υπομνήματα του Basilicata και του Coronelli (17ος αι.), τα οποία αντανακλούν το έγγραφο της διαίρεσης των σεξτέρων του 1212. Ωστόσο στο εν λόγω έγγραφο τα σεξτέρια δεν περιλαμβάνουν *τούρμες*, αλλά κάστρα ή περιοχές της Κρήτης. Τα κάστρα και οι περιοχές αυτές ήταν πράγματι *τούρμες* κατά τη βυζαντινή περίοδο και συνέχισαν να είναι και κατά τη βενετική. Παρόλ' αυτά στην περιοχή που εφαρμόστηκε το σχέδιο των σεξτέρων ο όρος *τούρμα* κατά τη βενετική περίοδο δεν υπήρχε, και γι' αυτό δεν μπορεί να γίνει καμιά συσχέτισή τους σε διοικητικό ή σε στρατιωτικό επίπεδο. Ανάλογη με τον Thiriet άποψη εκφράζει και ο S. Borsari, *Il dominio veneziano a Creta nel XIII secolo*, Νάπολη 1963, 28.

ποτε αλλού την παρουσία τους, αφού η συγκεκριμένη περιοχική προσδιοριζόταν από την κεντρική εξουσία ακόμη και στον 14ο αι. ως «*τούρμες Σητείας, Ιεράπετρας και Μιραμπέλου*»⁴. Στις τρεις από τις τέσσερις περιφέρειες της Κρήτης, εκτός δηλαδή του Χάνδακα, είναι βέβαιο ότι οι βενετικές *τούρμες* ταυτίζονται με τις βυζαντινές, παρά το γεγονός ότι, εκτός συγκεκριμένων εξαιρέσεων, οι τελευταίες δεν είναι γνωστές.

Χάρη κυρίως στα *Κατάστιχα των φέουδων* της Κρήτης⁵, αλλά και στις υπόλοιπες πηγές, μπορούμε να προσδιορίσουμε σήμερα με σχετική ακρίβεια τα όρια, ή τουλάχιστον τον πυρήνα, της κάθε *τούρμας*. Αυτό μπορεί να γίνει με ευκολία για τις περιοχές των Χανίων και του Λασιθίου, ενώ ενδείξεις μόνο διαθέτουμε για το μεγαλύτερο τμήμα του σημερινού νομού Ρεθύμνης. Τη δυνατότητα αυτή μας την παρέχει ο προσδιορισμός στις πηγές εκτός από το όνομα του χωριού, και της *τούρμας* στην οποία αυτό ανήκει. Η συγκέντρωση των χωριών ανά *τούρμα* και η ταύτισή τους με τα σημερινά μάς δίνει τη θέση της κάθε *τούρμας* (βλ. πίνακες). Ωστόσο ακόμη και σ' αυτή την περίπτωση οι δυσκολίες δεν λείπουν, αφού ορισμένα χωριά, κυρίως στα όρια ανάμεσα σε δύο *τούρμες*, αναφέρονται ορισμένες φορές είτε στη μία είτε στην άλλη. Με το πέρασμα του χρόνου ο προσδιορισμός των ορίων κάθε *τούρμας* είχε αρχίσει να αμβλύνεται, αφού για τη διοίκηση δεν είχε σημαντικό ενδιαφέρον και αφού δεν φαίνεται να υπήρχε κάποια επίσημη καταγραφή των χωριών ανά *τούρμα* ή καθορισμός των γεωγραφικών ορίων της κάθε *τούρμας*.

Ξεκινώντας από τα δυτικά, στην περιοχική των Χανίων ανήκαν οι *τούρμες*: Κισάμου (*Chissamo*), Άρνας (*Arna*), Κουφού (*Cuffo*), Ψυχρού (*Psichro*) και Καλαμώνος (*Calamona, Calamonensis*), καλύπτοντας ολόκληρο το σημερινό νομό Χανίων και μέρος του δυτικού Ρεθύμνου. Ο σημερινός νομός Ρεθύμνης περιλάμβανε τις *τούρμες* Απάνω και Κάτω Συβρίτου (*Apano, Cato Sivriti*), Μυλοποτάμου (*Milopotamum, Milopotamensis*) και πιθανότατα Ρεθύμνου (*Rethimum*⁶). Στην περιοχική, τέλος, του Λασιθίου ανήκαν οι *τούρμες* Μιραμπέλου (*Mirabello*), Σητείας

4. Βλ. για παράδειγμα κατάλογο χωριών ανά *τούρμα* (*turme Mirabelli, Sithie, Gerapetre*): Archivio di Stato di Venezia (= ASV), *Duca di Candia*, b. 20, 38r-39v.

5. ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 19, 20 και 21. Η επεξεργασία των *Κατάστιχων* αυτών προς έκδοση πραγματοποιείται στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Βυζάντιο και Δύση». Ετοιμάζεται ήδη προς έκδοση από τον γράφοντα το *Κατάστιχο των φέουδων του σεξτέριου των Αγίων Αποστόλων* (b. 18).

6. Οι Tafel-Thomas μεταγράφουν *Ricus*, δίνοντας οι ίδιοι σε αγκύλες και με ερωτηματικό το μάλλον σωστό *Retimus* [G.L. FR. TAFEL - G.M. THOMAS, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, 2, Βιέννη (ontes Rerum Austriacarum, 13) 1856 (ανατύπωση: Άμστερνταμ 1964), 236].

(*Sithia, Sithiensis*) και Ιεράπετρας (*Gerapetra*). Πρόκειται δηλαδή για ένα σύνολο από 12 γεωγραφικές περιφέρειες. Η *τούρμα* Καλαμώνος, στα όρια των σημερινών νομών Χανίων και Ρεθύμνου, στο έγγραφο του εποίκισμού της περιοχής το 1222, ανήκει στην περιοχή του Ρεθύμνου⁷, ενώ κατά τον 14ο αι. μοιάζει να ελέγχεται από το ρέκτορα Χανίων⁸. Ωστόσο θα μπορούσαμε να πούμε ότι από το ρέκτορα Χανίων ελέγχονταν οι φεουδάρχες που κατείχαν γη στα χωριά της εν λόγω *τούρμας*, και όχι η ίδια. Εξάλλου, οι *τούρμες* ανήκαν με τη γεωγραφική και όχι με τη διοικητική έννοια στις ρεκτορίες.

Οι πληροφορίες για τις *τούρμες* της περιοχής των Χανίων προέρχονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από το *Κατάστιχο των φέουδων* της παραπάνω περιοχής. Πρόκειται για επίσημο βιβλίο της δουκικής Γραμματείας του Χάνδακα, όπου καταγράφονταν όλες οι ιδιοκτησιακές αλλαγές των φέουδων της περιοχής με βάση τις ενημερωτικές επιστολές που έστελνε στις αρμόδιες αρχές του Χάνδακα ο ρέκτορας Χανίων. Ανάλογο βιβλίο υπήρχε και στη Γραμματεία του ρέκτορα των Χανίων. Όλες οι καταγραφές προέρχονται από τον 14ο αιώνα. Για κάθε φέουδο, το οποίο πωλείται, ανταλλάσσεται, παραχωρείται ή κληρονομείται, καταγράφονται, εκτός των άλλων, τα χωριά τα οποία ανήκαν στο συγκεκριμένο φέουδο, καθώς και η *τούρμα* στην οποία ανήκε καθένα από αυτά. Η καταγραφή της *τούρμας* είναι συστηματική, με αποτέλεσμα να διαθέτουμε ένα μεγάλο αριθμό χωριών της εποχής ενταγμένων στις γεωγραφικές αυτές περιφέρειες. Ωστόσο επειδή πολλά φέουδα περιλάμβαναν γη και σε άλλα σημεία, από την ίδια πηγή διαθέτουμε και λίγες αναφορές για την *τούρμα* / τις *τούρμες* Συβρίτου. Το *Κατάστιχο* δεν έχει σωθεί ολόκληρο, και καθώς δεν πρόκειται για καταγραφή των φέουδων, αλλά για παρακολούθηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι εξαντλείται ο χάρτης της περιοχής. Παρόλ' αυτά καλύπτεται το μεγαλύτερο μέρος.

Η *τούρμα* Κισάμου καταλαμβάνει περίπου τη σημερινή ομώνυμη επαρχία και η *τούρμα* Άρνας τη σημερινή επαρχία Σελίνου. Η *τούρμα* Κουφού βρισκόταν γύρω από το ομώνυμο χωριό στη σημερινή επαρχία Κυδωνίας, ενώ η *τούρμα* Ψυχρού καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος της σημερινής επαρχίας Αποκορώνου. Τέλος, η *τούρμα* Καλαμώνος περιλάμβανε ένα μικρό τμήμα της επαρχίας Αποκορώνου και το δυτικότερο τμήμα της επαρχίας Ρεθύμνης⁹. Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν υπάρχει

7. TAFEL-THOMAS, 236.

8. Βλ. *Κατάστιχο των φέουδων της περιοχής Χανίων*. ASV, *Duca di Candia*, b. 21.

9. Σε έγγραφο του 1376 αναφέρεται το χωριό Άγιος Γεώργιος της *τούρμας* Ρουστίκων και Καλαμώνος, μαρτυρία που τονίζει μάλλον το μέγεθος και το ρόλο του χωριού Ρούστικα, παρά υπονοεί κάποια ιδιαίτερη *τούρμα*. (SALLY MCKEE, *Wills from the Late Medieval Venetian Crete. 1312-1420*, Ουάσιγκτον 1998, σ. 750: *casale vocatum Sanctus Georgius turma Rustice et Calamona*). Πρβλ. επίσης: *casale Nisi*

καμιά αναφορά σε χωριά της περιοχής Σφακίων. Δεν είναι όμως δυνατόν να διαπιστωθεί αν πρόκειται για σύμπτωση ή αυτό συμβαίνει λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που ίσχυαν για τη συγκεκριμένη περιοχή. Πιθανότατα ισχύει η δεύτερη υπόθεση. Οι λίγες αναφορές στην *τούρμα* Βουκολιών (*turma de Vucoleis*¹⁰) και στην *τούρμα* Πλατανιά (*turma Platane*¹¹) υπονοεί μάλλον τη σπουδαιότητα (μέγεθος, θέση) των αντίστοιχων χωριών για την περιοχή τους, παρά την ύπαρξη ξεχωριστής *τούρμας*. Οι Βουκολιές ανήκαν στην *τούρμα* Κισάμου και η Πλατανιάς στην *τούρμα* Κουφού.

Τις λιγότερες πληροφορίες από όλη την Κρήτη τις διαθέτουμε για το σημερινό νομό Ρεθύμνης. Για την περιοχή αυτή και για την εποχή που εξετάζουμε δεν διαθέτουμε συγκεκριμένες πηγές (όπως συμβαίνει κατά σύμπτωση με το *Κατάστιχο* των Χανίων), αλλά διάσπαρτες και με πολύ λίγες πληροφορίες. Σχετική σύγχυση υπάρχει στις πηγές του 14ου αι. για τις δύο Συβρίτους. Άλλοτε φαίνεται να θεωρείται ως μια *τούρμα*, εκείνη της Συβρίτου, και άλλοτε αναφέρονται ξεχωριστά η Απάνω και η Κάτω Συβρίτος. Πιθανότατα κατά τη βυζαντινή περίοδο οι *τούρμες* ήταν δύο, οι βενετικές αρχές τις καταγράφουν επίσης ως δύο, αλλά σταδιακά τις υπολόγизαν ως μία ή δύο ανάλογα με τις πληροφορίες που είχαν. Πρόκειται για αποτέλεσμα της ελάχιστης σημασίας που είχε ο όρος *τούρμα* για το διοικητικό σύστημα της βενετικής Κρήτης, και στη συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα που το κυρίως όνομα (Σύβριτος) ήταν ίδιο και άλλαζε μόνο ο ειδικότερος γεωγραφικός προσδιορισμός (Απάνω ή Κάτω). Το χωριό, για παράδειγμα, Μέρωνας αναφέρεται ότι ανήκει άλλοτε στην *τούρμα* Συβρίτου και άλλοτε στην *τούρμα* Απάνω Συβρίτου.

Σχετικά με τη θέση κάθε *τούρμας*, τα πράγματα δεν είναι απολύτως ξεκάθαρα. Μπορούμε ωστόσο να τοποθετήσουμε την *τούρμα* Καλαμώνος, όπως είπαμε και παραπάνω, στο δυτικό τμήμα της σημερινής επαρχίας Ρεθύμνης, την *τούρμα* των δύο Συβρίτων στην επαρχία Αμαρίου και πιθανότατα σε μέρος της επαρχίας Αγ. Βασιλείου (*τούρμα* Απάνω Συβρίτου: Αμάρι, *τούρμα* Κάτω Συβρίτου: Αγ. Βασιλείος), ενώ την *τούρμα* Μυλοποτάμου στην ομώνυμη σημερινή επαρχία. Για την *τούρμα* Ρεθύμνου δεν έχουμε αναφορές, ωστόσο θα μπορούσαμε να την τοποθετήσουμε γύρω από την πόλη, ανάμεσα δηλαδή στην *τούρμα* Καλαμώνος και Μυλοποτάμου και βόρεια των δύο Συβρίτων.

situm in loco fortissimo turmae Rusticae (Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, *Byzantine Crete. From the 5th century to the Venetian Conquest*, Αθήνα 1988, 123).

10. ASV, *Duca di Candia*, b. 21, q. 4, 1v.

11. ASV, *Duca di Candia*, b. 21, q. 3, 49r-v, 64v.

Από το Ρέθυμνο περνάμε στο ανατολικότερο τμήμα του νησιού, το σημερινό νομό Λασιθίου, προσπερνώντας το Ηράκλειο, όπου ίσχυε το σύστημα των σεξτεριών. Η περιοχή περιλάμβανε τρεις *τούρμες*: Μιραμπέλου, Ιεράπετρας και Σπτείας, οι οποίες ταυτίζονται περίπου με τις σημερινές ομώνυμες επαρχίες (βλ. πίνακα 8, 9, 10). Η περιοχή της σημερινής επαρχίας Λασιθίου (*Lasithi*), με τους ορεινούς όγκους και το οροπέδιο να δεσπόζουν στο κέντρο του, είχε διαφορετική τύχη. Από τις αρχές του 13ου αι. λόγω των επαναστάσεων που ξέσπασαν εκεί και για την αποφυγή νέων, μεγάλα τμήματά του εκκενώνονταν κατά διαστήματα και αποτελούσαν απαγορευμένες περιοχές για κατοικία, ορισμένες φορές μάλιστα και για εκμετάλλευση (γεωργική ή κτηνοτροφική)¹². Έτσι, τουλάχιστον μέχρι και τις αρχές του 15ου αι., οπότε άρχισαν να χαλαρώνουν σταδιακά τα παραπάνω αυστηρά μέτρα, η περιοχή του Λασιθίου δεν ήταν ενταγμένη στα σεξτέρια, αλλά ούτε εθεωρείτο *τούρμα*. Επρόκειτο πάντα για μια περιοχή κάτω από ιδιαίτερο καθεστώς¹³. Τα παραπάνω ωστόσο περιοριστικά μέτρα των αρχών ξεπερνούσαν τα στενά όρια των Λασιθιώτικων βουνών και κάλυπταν ζώνη γύρω τους, η οποία περιλάμβανε χωριά τουλάχιστον των σημερινών επαρχιών Μιραμπέλου και Πεδιάδας, της τότε δηλαδή *τούρμας* Μιραμπέλου και των σεξτεριών του Αγ. Παύλου και του Αγ. Μάρκου. Μερικά από τα χωριά αυτά τα γνωρίζουμε από έγγραφο του 1345, με το οποίο οι αρχές της Κρήτης καλούσαν όλους τους φεουδάρχες που πλήττονταν από τα απαγορευτικά μέτρα στην περιοχή να το δηλώσουν¹⁴. Στο κάλεσμα αυτό περιλαμβάνονταν τα χωριά: Αμαριανό, *Parcherta*, Γυμνοχωριό, Μαθιά, *Rimacha*, Λασιίδα, Καινούργιο Χωριό, Ψάθα, Βουλισμένη, Χουμεριάκος, Έμπαρος, Μάλια, Αβδού, Ασκοί, Γωνιές, Κράσι, Καριδιώτισσα και Βόνη των σημερινών επαρχιών Μιραμπέλου και Πεδιάδας.

Τα βενετικά σεξτέρια, όπως ήδη επισημάναμε παραπάνω, βασίστηκαν κι εκείνα στις βυζαντινές *τούρμες*. Η εικόνα όμως στην περίπτωση αυτή παραμένει θολή, γιατί δεν διαθέτουμε τις σχετικές πληροφορίες. Το πώς διαμορφώθηκε η κατάσταση στην περιοχή αυτή της Κρήτης μπορούμε να καταλήξουμε συνδυάζοντας μεταγενέστερα γεγονότα και έμμεσα δεδομένα.

12. Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Φυσικό και αγροτικό τοπίο στη μεσαιωνική Κρήτη. 13ος-14ος αι.*, Αθήνα 1994, 30-33.

13. Ακόμη και κατά το 16ο αι. η περιοχή του Λασιθίου δεν ανήκε στη ρεκτορία Σπτείας, αλλά υπαγόταν απευθείας στον Χάνδακα. Βλ. Στ. ΣΠΑΝΑΚΗΣ, Στατιστικές ειδήσεις περί Κρήτης του τέλους του 16ου αιώνα, *Κρητικά Χρονικά* 12, 1958, 323.

14. ASV, *Duca di Candia*, b. 14, 183r.

Οι πρώτοι βενετοί άποικοι του 1211, σύμφωνα με το έγγραφο της αποστολής και της παραχώρησης της γης (*Concessio*), είχαν ομαδοποιηθεί ανά σεξτερίο και σε καθένα από αυτά σε *ιππείς* (*militēs*) και *πεζούς* (*pedites*)¹⁵. Δυστυχώς οι πηγές δεν βοηθούν να κατανοήσουμε όχι μόνο τη διαδικασία επιλογής των συγκεκριμένων προσώπων στη Βενετία, αλλά και στη συνέχεια την τακτοποίησή τους στην Κρήτη. Οι βενετικές αρχές ομαδοποίησαν τους πρώτους αποίκους με βάση το σεξτερίο προέλευσής τους, με σκοπό η περιοχή στην οποία θα προωθούνταν στην Κρήτη να λάβει το αντίστοιχο όνομα του σεξτερίου. Οι διαδικασίες όμως φαίνεται ότι ήταν αργές¹⁶ και μάλλον περίπλοκες, γι' αυτό και το έγγραφο με τον καθορισμό των κρητικών σεξτερίων εμφανίζεται ένα περίπου χρόνο αργότερα, το 1212, ενώ όπως έχει διαπιστωθεί δεν εφαρμόστηκε ποτέ¹⁷. Είναι άγνωστο τι ακριβώς μεσολάβησε. Πιθανότατα τα πράγματα ακολούθησαν αναγκαστικά την πορεία που επέβαλλε η κατάσταση εκείνη τη στιγμή. Οι άποικοι προωθήθηκαν σε περιοχές του Ηρακλείου μόνο και κάθε περιοχή έλαβε το όνομα του σεξτερίου προέλευσης της ομάδας που κατέληξε εκεί. Η απουσία πολλών ονομάτων που ανήκαν στις αρχικές ομάδες φεουδαρχών κάθε σεξτερίου από τα αντίστοιχα κατάστιχα δεν υποδηλώνει απαραίτητα διάσπαση των ομάδων αυτών ή αλλαγή του χώρου εγκατάστασής τους (δηλαδή του σεξτερίου), εφόσον τα *Κατάστιχα* δεν συγκροτήθηκαν αμέσως. Πιθανόν κάποιοι από αυτούς που είχαν δηλώσει συμμετοχή στην αποστολή να μην έφτασαν ποτέ στην Κρήτη, ή να αποχώρησαν μετά το χρονικό διάστημα της υποχρεωτικής παραμονής τους στο νησί (δύο χρόνια), και έτσι να μην καταγράφηκαν 25 χρόνια αργότερα στα *Κατάστιχα*.

Ανεξάρτητα όμως από το ποιοι Βενετοί και με ποιο τρόπο κατέληξαν στα κρητικά σεξτερία, εκείνο που κυρίως μας ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη εργασία είναι τι ακριβώς αντιπροσώπευαν τα σεξτερία. Στην αρχική του μορφή το σεξτερίο όχι μόνο αποτελούσε μια ομάδα φεουδαρχών, αλλά και μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιφέρεια με καθορισμένα όρια. Τα *Κατάστιχα των φεούδων* κάθε σεξτερίου, ήδη από

15. TAFEL-THOMAS, 129-136.

16. Ακόμη και η αναχώρηση των αποίκων από τη Βενετία δεν ήταν ταυτόχρονη για όλους. Κάποιοι από τους μελλοντικούς φεουδάρχες της Κρήτης παρέμειναν στην πόλη τους για πολλούς μήνες μετά την αναχώρηση των υπολοίπων. Βλ. σχετικά D. JACOBY, *La colonisation militaire vénitienne de la Crète au XIIIe siècle. Une nouvelle approche, Le partage du monde. Echanges et colonisation dans la Méditerranée médiévale*, έκδ. M. BALARD και A. DUCCELLIER, Παρίσι 1998, 302-303.

17. TAFEL-THOMAS, 143-145. Σχετικά με το έγγραφο και τη χρονολόγησή του, βλ. Χρύσα ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Concessio Crete. Παρατηρήσεις στα έγγραφα διανομής φεούδων στους πρώτους Βενετούς αποίκους της Κρήτης, Λοιβί. Εις μνήμην Ανδρέα Γ. Καλοκαρινού*, Ηράκλειο 1994, 110-112.

τη συγκρότησή τους, βασίζονταν στα πρόσωπα (φεουδάρχες) και όχι στο χώρο (φέουδα). Κάθε φεουδάρχης δηλαδή είχε τη μερίδα του, στην οποία καταγράφονταν όλα τα περιουσιακά του στοιχεία. Στη συνέχεια και με την πάροδο των χρόνων ο τεμαχισμός των φέουδων, οι ανταλλαγές, οι αγοραπωλησίες και οι κληρονομίες άλλαξαν το τοπίο. Έτσι, στο *Κατάστιχο* ενός σεξτερίου και στη μερίδα ενός φεουδάρχη καταγραφόταν πολλές φορές και η κτηματική του περιουσία σε άλλο σεξτέριο. Έτσι κάθε *Κατάστιχο* περιλάμβανε, τον 14ο αι. πια, χωριά και περιοχές και από άλλα σεξτέρια. Ωστόσο ο γεωγραφικός πυρήνας κάθε σεξτερίου παρέμεινε σταθερός, περισσότερο ίσως και από τον αρχικό πυρήνα των φεουδαρχών που αποτελούσαν το σεξτέριο. Είναι λίγες οι περιπτώσεις που ένα αρχικό φέουδο, έστω και με μικρές αλλαγές στο χώρο, παρέμεινε μέχρι και τον 14ο αι. στην ίδια οικογένεια. Εντέλει όμως, ακόμη κι αν για κάποια χωριά υπάρχει αμφιβολία σε ποιο σεξτέριο ανήκαν, γιατί ορισμένες φορές τα βρίσκουμε και αλλού, δεν υπάρχει αμφιβολία, αντίθετα, για το πού ακριβώς βρισκόταν κάθε σεξτέριο. Τη θέση εξάλλου κάθε σεξτερίου ενισχύουν και κάποιες πληροφορίες που διαθέτουμε για τα σύνορά τους¹⁸.

Ο τρόπος με τον οποίο καθορίστηκαν τα γεωγραφικά όρια κάθε σεξτερίου παραμένει άγνωστος, αφού δεν διαθέτουμε καμιά σχετική πληροφορία. Αντίθετα, οι αρχές φρόντισαν για την εσωτερική κατανομή της γης. Έτσι, διόρισαν έναν κατανεμπί για κάθε σεξτέριο, ο οποίος σε όλες τις περιπτώσεις (εκτός από το σεξτέριο του Αγ. Παύλου) προερχόταν από την ίδια ομάδα, ήταν δηλαδή και εκείνος υποψήφιος φεουδάρχης. Τα πρόσωπα αυτά ανέλαβαν να διαιρέσουν τη γη κάθε σεξτερίου και να την αποδώσουν στους αποίκους, και έφεραν τον τίτλο *caput / capitaneus et divisor*¹⁹. Δεν είναι γνωστό αν συνέχισαν να έχουν κάποιες δικαιοδοσίες και μετά την κατανομή της γης.

Οι λεπτομέρειες γύρω από τη διαδικασία κατανομής της γης είναι επίσης άγνωστες. Για τον καθορισμό των κτηματικών συνόρων είναι βέβαιο ότι χρησιμοποιήθηκαν οι ντόπιοι κάτοικοι, όπως φαίνεται και από τη συστηματική χρήση ελληνικών λέξεων και όρων στις περιπτώσεις αυτές²⁰. Εκείνο που δεν γνωρίζουμε επί-

18. Στο *Κατάστιχο του σεξτερίου των Αγίων Αποστόλων* υπάρχουν δύο καταγραφές του 13ου αι., στις οποίες περιγράφονται τα σύνορα που χωρίζουν το σεξτέριο του Dorsoduro από εκείνο του Αγ. Παύλου (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 560v-561r), και το σεξτέριο του Castello από εκείνο του Dorsoduro (ό.π., 561v).

19. *Caput et divisor... ut loca divideret, et suam cuique debitam partem dicto sexterio assignaret*: TAFEL-THOMAS, 144-145.

20. Μαρτυρίες για τη συμμετοχή Ελλήνων στην κατανομή των φέουδων βρίσκουμε διάσπαρτες στα *Κατάστιχα*. Βλ. για παράδειγμα, το 1238: *...Nicheta Foschi et Leo Servopulo manifestaverunt et dixerunt quod signa que sunt inter Lacida et Cali Aclada...* (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, σ. 241) ή το 1236-1238:

σης είναι αν έγινε μια εντελώς νέα κατανομή της γης, ή αν αυτή στηρίχθηκε σε παλαιότερες ιδιοκτησίες. Πιθανότατα οι παλαιές ιδιοκτησίες αποτέλεσαν τη βάση, ή καλύτερα κάποια από τα σύνορά τους διατηρήθηκαν όπου αυτό εξυπηρετούσε. Εξάλλου, σε μεταγενέστερους καθορισμούς ιδιοκτησιών τα σύνορα ακολουθούν τα παλαιά βυζαντινά σημάδια (*λαυράτα*, κολονάκια / *pilastri*, σταυρούς σε πέτρες ή δέντρα κλπ.).

Ας επανέλθουμε όμως στον καθορισμό των σεξτερίων. Δεν γνωρίζουμε ποιο ήταν το κριτήριο καθορισμού των συνόρων τους, αν δηλαδή αυτά προκαθορίστηκαν με ακρίβεια και στο πλαίσιο αυτό κατανεμήθηκε στη συνέχεια η γη στους αποίκους, ή αν η κατανομή της γης σε κάθε ομάδα αποίκων καθόρισε εντέλει τα σύνορα των σεξτερίων. Αν λάβουμε υπόψη μας τη νοοτροπία των βενετικών αρχών, οι οποίες συνήθως καθόριζαν εκ των προτέρων και με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τα σχέδιά τους, τότε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι καθορίστηκε τουλάχιστον η ευρύτερη περιοχή κάθε σεξτερίου. Στη συνέχεια η κατανομή της γης και το μοίρασμα των φέουδων στους δικαιούχους καθόρισε με ακρίβεια και τη συνοριακή γραμμή κάθε σεξτερίου. Η τελευταία παρέμεινε πάντοτε σε ισχύ, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από περιγραφές του 13ου και του 14ου αιώνα. Απομένει λοιπόν να κατανοήσουμε πού στηρίχθηκαν οι υπεύθυνοι για τον καθορισμό, έστω και γενικά, των περιοχών που θα καταλάμβαναν τα σεξτέρια.

Εφόσον ολόκληρη η βυζαντινή Κρήτη ήταν διαιρεμένη σε *τούρμες* και αφού ακόμη στο υπόλοιπο νησί (εκτός δηλαδή από την περιοχή του Ηρακλείου) οι Βενετοί διατήρησαν τη γεωγραφική διαίρεση σε *τούρμες*²¹, τότε είναι λογικό να υποθέσουμε ότι τα σεξτέρια αντικατέστησαν τις προϋπάρχουσες στη συγκεκριμένη περιοχή *τούρμες*, και ότι τα σύνορα των πρώτων ακολούθησαν ως ένα σημείο τουλάχιστον τα σύνορα των δεύτερων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο *Κατάστιχο* των φέουδων των Αγίων Αποστόλων εντοπίστηκε αναφορά στην *τούρμα* του *Dorsoduro* και του *Bonifacio*²². Πρόκειται δηλαδή για αντιστροφή των σχετικών όρων, και μάλιστα σε αρκετά πρόωπη εποχή (1227), γεγονός που μάλλον επιβεβαιώνει τη μετεξέλιξη

...*Hec sunt singora et confiniationes... divide fuerunt per nos Stephanum Semopulo et Drosium Bumbuli...* (ό.π., σ. 248). Οι ελληνικές λέξεις που υπάρχουν στα έγγραφα κατανομής της γης δεν περιορίζονταν μόνο σε τεχνικούς όρους, αλλά και σε περιπτώσεις δέντρων, φυτών, κτισμάτων και άλλα (βλ. Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Η γη και οι αγρότες στη μεσαιωνική Κρήτη. 13ος-14ος αι.*, Αθήνα 1997, 297).

21. Βλ. σχετική παρατήρηση και Μαρία ΧΑΙΡΕΤΗ, Τα παλαιότερα κατάστιχα του αρχείου του δούκα της Κρήτης ως ιστορικά πηγαι, *Κρητικά Χρονικά* 21, 1969, 504.

22. 1227: «*Incipit de particionibus miliciarum turme de Dossoduro et Bonifacio, ...missi quod divideremus milicias sexterii de Castello, Bonifacii et de Dossoduro et aliis sexteriis insule Crete.*» (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 542r).

της *τούρμας* σε σεξτέριο. Στο ίδιο έγγραφο του παραπάνω *Κατάστιχου* και λίγες γραμμές παρακάτω το *Dorsoduro* και το *Bonifacio* αναφέρονται κανονικά ως σεξτέρια, ενδεικτικό μάλλον του περιορισμένου ενδιαφέροντος των αρχών για την ουσιαστική χρήση των παραπάνω όρων, παρά για μια συνειδητή συσχέτισή τους. Παράλληλα όμως αποδεικνύεται για άλλη μια φορά ότι *τούρμα* και σεξτέριο ήταν όροι αποκλειστικά γεωγραφικοί, και για τις αρχές σχεδόν ταυτόσημοι²³.

Μπορεί να μη γνωρίζουμε πόσες ήταν οι βυζαντινές *τούρμες* στην περιοχή του Ηρακλείου, ωστόσο ο αριθμός τους θα πρέπει να ήταν πολύ κοντά στο έξι, αν λάβουμε μάλιστα υπόψη και τον αριθμό τους στις υπόλοιπες περιοχές της Κρήτης κατά τη βενετική περίοδο (Χανιά: 4 χωρίς την περιοχή Σφακίων που πιθανότατα κατά τη βυζαντινή περίοδο να αποτελούσε *τούρμα*, Ρέθυμνο: 5 μαζί με την *τούρμα* Καλαμώνος, Λασιθί: 3). Εφόσον μάλιστα οι *τούρμες* της υπόλοιπης Κρήτης ταυτίζονται με τις περιοχές που καταγράφονται στα αρχικά σεξτέρια του 1212, τότε θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι και οι περιοχές που καταγράφονται στα δύο αρχικά σεξτέρια, τα οποία τοποθετούνται στην περιοχή Ηρακλείου είναι οι παλαιότερες βυζαντινές *τούρμες* (βλ. πίνακα 18). Στην περίπτωση αυτή ο αριθμός τους ανέρχεται στις έξι, μάλλον συμπτωματικά ίδιος με αυτόν των σεξτεριών.

Πιο συγκεκριμένα το αρχικό σεξτέριο του Αγίου Μάρκου (στο έγγραφο δηλαδή του 1212) περιλάμβανε το κάστρο *Belvedere* και τις περιοχές της *Πεδιάδας* και των *Πεζοκουνάβων*, ενώ εκείνο της *Santa Croce* τα κάστρα *Bonifacio* και *Καινούργιο* και την περιοχή της *Πυργιώτισσας* ή *Μεσαράς*. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τις έξι αυτές περιοχές οι μισές ορίζονται από τα κάστρα τους, τα οποία μάλιστα φέρουν ήδη ιταλικά ονόματα (πολλά από τα κάστρα είχαν ανεγερθεί ή επισκευαστεί και χρησιμοποιηθεί από τους Γενουάτες²⁴), ενώ οι υπόλοιπες από την ελληνική ονομασία της ευρύτερης περιοχής ή των χωριών. Τα μετέπειτα κάστρα *Πεδιάδας* και *Πυργιώτισσας* δεν αναφέρονται πριν από το 1340, και στη θέση τους μπορεί να υπήρχαν απλοί πύργοι. Αντίθετα, το κάστρο *Τεμένους*, που ήταν βυζαντινό και είχε χρησιμοποιηθεί και από τους Γενουάτες, υπήρξε από την αρχή σημαντικό για τους Βενετούς. Η περιοχή των *Πεζοκουνάβων*, ανάμεσα στο μετέπειτα κάστρο *Πεδιάδας* και στο κάστρο *Τεμένους*, δεν φαίνεται να καλύπτεται ούτε από το δεύτερο. Από την κατανομή, τέλος, των αρχικών σεξτεριών απουσιάζει η περιοχή του κάστρου *Malvicino*.

23. Βλ. για παράδειγμα αναφορά στο σεξτέριο του Μιραμπέλου: «*Acino et Malia cum omnibus suis pertinenciis de divisione sexterii Mirabelli usque ad locum de Mucho sunt confinii de isto casale usque ad mare*». (ASV, *Duca di Candia*, b. 20, fasc. 2, 364r).

24. G. GEROLA, *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, I/1, Βενετία 1905, 181-262.

Ο στρατιωτικός χαρακτήρας της βυζαντινής *τούρμας* με έδρα ένα κάστρο φαίνεται να περνάει στις βενετικές καστελανίες (*castellania*), οι οποίες ταυτίζονται περίπου με τις *τούρμες*²⁵ (βλ. πίνακα 17). Εξάλλου, και η βενετική *τούρμα* αναπτυσσόταν γύρω από ένα κάστρο, όπως φαίνεται και από σχετική μαρτυρία σε έγγραφο του 1350: *...pro kavalaria turme Gerapetre, intelligendo Gerapetram omnes kavalarias suppositas districtui castri infrascripti*²⁶. Το κάστρο επίσης καθόριζε ορισμένες φορές, κυρίως κατά τον 14ο αι., ακόμη και τα σεξτέρια. Έτσι, έχουμε το σεξτέριο Πεδιάδας, *Belvederis* ή *Castri Novi*²⁷. Ο συσχετισμός λοιπόν σεξτερίου και καστελανίας μάς οδηγεί πίσω στις βυζαντινές *τούρμες*. Στην περιοχή Ηρακλείου καταγράφονται 7 καστελανίες με τα αντίστοιχα κάστρα τους. Τη φορά αυτή προστίθεται το κάστρο *Malvicino*, το οποίο απουσίαζε από την αρχική κατανομή των σεξτερίων. Αν λάβουμε υπόψη ότι το κάστρο *Malvicino* κτίστηκε από τους Γενουάτες²⁸, τότε θα μπορούσαμε να παραμείνουμε στον αριθμό έξι για τις βυζαντινές *τούρμες* της περιοχής.

Το κάστρο *Malvicino*, καθώς και εκείνο της Πυργιώτισσας βρίσκονταν στο σεξτέριο της *Santa Croce*. Αντίθετα, το κάστρο *Belvedere* δεν γνωρίζουμε σε ποιο σεξτέριο εντασσόταν, ενώ κατά τον 14ο αι. κατονομαζόταν ως σεξτέριο. Ωστόσο δεν θα πρέπει να συσχετίσουμε υποχρεωτικά, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τον 14ο αι., τα σεξτέρια με τις καστελανίες και τα κάστρα. Τα πρώτα, όπως έχουμε επαναλάβει, ήταν απλές γεωγραφικές περιφέρειες, ενώ οι καστελανίες έπαιζαν ουσιαστικό ρόλο στο αμυντικό σύστημα της Κρήτης και είχαν επικεφαλής ιδιαίτερο αξιωματούχο, τον καστελάνο (*castellanus*). Ο συσχετισμός *τούρμας*, σεξτερίου και καστελανίας έχει να κάνει με τη διερεύνηση της κατάστασης κατά τη βυζαντινή περίοδο και την οριοθέτηση των σεξτερίων από τους Βενετούς.

Τα σύνορα των σεξτερίων, όπως σημειώνονται στον χάρτη, καθορίστηκαν κατά προσέγγιση, εφόσον δεν διαθέτουμε όλα τα χωριά κάθε σεξτερίου. Εξάιρεση αποτελεί το σεξτέριο των Αγίων Αποστόλων, του οποίου όχι μόνο γνωρίζουμε τα περισσότερα χωριά χάρη στο *Κατάστιχο* των φέουδών του, το οποίο έχει σωθεί σχεδόν ολόκληρο, αλλά και την περιγραφή των δυτικών και βορειοδυτικών συνόρων του, εκείνων δηλαδή με το σεξτέριο του *Castello* και του *Dorsoduro*²⁹. Ο

25. Βλ. σχετική παρατήρηση και ΧΑΙΡΕΤΗ, 506.

26. *Duca di Candia. Quaternus Consiliorum* (1340-1350), έκδ. Paola RATTI-VIDULICH, *Fonti per la Storia di Venezia. Sez. I - Archivi Pubblici*, Βενετία 1976, 165, αρ. 275.

27. Βλ. παραδείγματα: ό.π., αρ. 14, 77, 111.

28. GEROLA, ό.π., 216.

29. ASV, *Duca di Candia*, b. 18, 560v-561v.

φάκελλος 20 του αρχείου του δούκα της Κρήτης, περιέχει σπαράγματα από *Κατάστιχα* σεξτερίων. Τα σπαράγματα αυτά περιέχουν στοιχεία για τα σεξτέρια Santa Croce, Αγ. Παύλου, Αγ. Μάρκου και Castello, καθώς και για τις *τούρμες* Σπτείας, Μιραμπέλου και Ιεράπετρας. Σημαντική βοήθεια μάς παρέχουν τα φύλλα από τα παραπάνω σπαράγματα που περιέχουν τα ευρετήρια των χωριών, τα οποία αναφέρονται στα *Κατάστιχα* της Santa Croce, του Αγ. Παύλου, καθώς και των 3 *τουρμών* της περιοχής Λασιθίου³⁰. Αν και τα χωριά κάθε ευρετηρίου δεν είναι απαραίτητο να ανήκουν όλα στο ίδιο σεξτέριο, ωστόσο μέσα από αυτά μπορεί να ανακαλύψει κανείς τον πυρήνα του σεξτερίου, την περιοχική δηλαδή όπου εντοπίζονται τα περισσότερα χωριά. Ανάλογος κατάλογος υπάρχει και για το σεξτέριο του Dorsosuro³¹. Με βάση λοιπόν όλες τις παραπάνω πληροφορίες μπορούμε με σχετική βεβαιότητα να τοποθετήσουμε τα σεξτέρια στο χώρο.

Όπως φαίνεται και από το χάρτη, τα σεξτέρια δεν είχαν την ίδια έκταση και δεν ήταν «ομαλά» κατανεμημένα στο χώρο, γεγονός που επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας ότι όχι μόνο ο καθορισμός των σεξτερίων ακολούθησε παλαιότερες οριοθετήσεις, αλλά και τις εσωτερικές οριοθετήσεις των επιμέρους φέουδων. Το σεξτέριο της Santa Croce είναι το μεγαλύτερο και καταλαμβάνει μια εκτεταμένη ζώνη από βορρά προς νότο. Αρκετά μεγάλο είναι και το σεξτέριο των Αγίων Αποστόλων, ενώ τα μικρότερα είναι του Castello και του Dorsoduro, συμπεσμένα ανάμεσα σε εκείνο των Αγίων Αποστόλων και της Santa Croce το πρώτο και του Αγίου Παύλου και της Santa Croce το δεύτερο. Τα δυτικά και ανατολικά όρια των σεξτερίων παραμένουν ανοικτά, ωστόσο καθορίζονται από τη νοτιή γραμμή από βορρά προς νότο που περνά από τους ορεινούς όγκους του Ψηλορείτη και των Λασιθιώτικων βουνών, στα σύνορα δηλαδή περίπου των σημερινών νομών Ρεθύμνου-Ηρακλείου και Ηρακλείου-Λασιθίου. Όλα τα σεξτέρια περιλαμβάνουν και ακτή, εκτός αυτό του Dorsoduro που κλείνεται βόρεια από τον Παρακάνδακα.

Αμφίβολη παραμένει η τοποθέτηση στο πλαίσιο των σεξτερίων της ευρείας περιοχής γύρω από το κάστρο Balvedere. Απ' ό,τι φαίνεται δεν εντάσσεται στο σεξτέριο των Αγίων Αποστόλων, αφού στο *Κατάστικό* του δεν περιλαμβάνονται τα χωριά της περιοχής. Δεν αποκλείεται μέρος τουλάχιστον των βορειότερων χωριών της περιοχής να εντάσσονταν στα σεξτέρια του Αγίου Παύλου και του Αγίου Μάρκου. Ωστόσο η ίδια περιοχική, κατά τον 14ο αι., κατονομάζεται ξεχωριστά ως σεξτέριο Belvedere. Ήδη όμως κατά τον ίδιο αιώνα και άλλες περιοχές που συνήθως

30. ASV, *Duca di Candia*, b. 20, 4r-v (*Sexterii Sancti Pauli capitula*), 38r-39v (*Sexterii Sancte Crucis capitula; turme Mirabelli, Sithie, Gerapetre*). Πρβλ. ΧΑΙΡΕΤΗ, ό.π., 505-506.

31. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, ό.π., 115-117.

χαρακτηρίζονταν ως *districtus*, όπως της Πεδιάδας και του κάστρου Καινούργιου³², κατονομάζονται ως σεξτέρια.

Η χρήση του όρου σεξτέριο από τις τοπικές αρχές, τουλάχιστον από το 14ο αι. και εξής, αφορούσε την ομαδοποίηση και καταγραφή των φέουδων, και την κατοχύρωση των ιδιοκτησιακών τίτλων των φεουδαρχών. Η διατήρηση δηλαδή του σεξτέριου βοηθούσε τις αρχές μόνο για την κτηματογράφηση, και τα *Κατάστιχα* των φέουδων κάθε σεξτέριου αποτελούσαν ένα είδος κτηματολογίου. Οι φεουδάρχες της Κρήτης, σε σχέση με όλες τις άλλες υποχρεώσεις τους (στρατιωτική υπηρεσία, έκτακτες εισφορές, πρεσβείες κλπ), ομαδοποιούνταν με βάση το τερπτόριο, φεουδάρχες δηλαδή Χανίων, Ρεθύμνου, Χάνδακα και Σητείας. Από την άλλη, η *τούρμα* δεν λειτούργησε ποτέ όπως το σεξτέριο, όπως διαπιστώσαμε και με το *Κατάστιχο* των Χανίων, στο οποίο καταγράφονταν κατά τον 14ο αι. οι ιδιοκτησιακές αλλαγές των φέουδων ολόκληρου του τερπτόριου. Η αναφορά της *τούρμας* είχε να κάνει αποκλειστικά με τον ακριβέστερο προσδιορισμό στο χώρο του φέουδου και των χωριών που αυτό περιλάμβανε. Χαρακτηριστικό του γεγονότος ότι ολόκληρη η περιοχή Χανίων αντιμετωπιζόταν ως μια μονάδα είναι μια σπάνια (ίσως και μοναδική) αναφορά της ως σεξτέριου³³. Η βαρύνουσα σημασία του τερπτόριου δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα του διοικητικού συστήματος που είχε καθιερωθεί, αλλά και των αρχικών αποικισμών της Κρήτης στις περιοχές Χανίων και Ρεθύμνου. Ενώ δηλαδή ο πρώτος αποικισμός που είχε στόχο την κάλυψη της περιοχής Ηρακλείου σχεδιάστηκε με βάση τα σεξτέρια, οι επόμενοι για το Ρέθυμνο και τα Χανιά με βάση τις περιοχές που αποτέλεσαν αργότερα τα τερπτόρια. Δεν είναι ίσως τυχαίο, τέλος, ότι στην περιοχή Λασιθίου, όπου δεν υπήρξε συστηματικός αποικισμός, ανάλογος τουλάχιστον εκείνων για τις υπόλοιπες περιοχές του νησιού, ο παλαιός όρος *τούρμα* παρέμεινε ισχυρότερος.

Η βενετική *τούρμα* είχε καταρχήν γεωγραφικά χαρακτηριστικά, όπως αποδεικνύεται εξάλλου και από τη χρήση σε ορισμένες περιπτώσεις του όρου *contrata* ή *districtus* σε αντικατάσταση του όρου *τούρμα*³⁴. Εκτός όμως από γεωγραφική μονά-

32. Βλ. για παράδειγμα (1344): *...fiant quatuor capitanei pro furtis in hoc medio, unus videlicet in parte Levantis in sexterio Pediade, alius in sexterio Belvideris, tercius vero in sexterio Castri Novi...* (*Quaternus Consiliorum*, αρ. 14).

33. Πρόκειται για καταγραφή του 1309, στην οποία αναφέρεται το χωριό Κουρνάς της σημερινής επαρχίας Αποκορώνου Χανίων: *...kavallarie de lo Curuna, posita in sexterio Chanee...* (ASV, *Duca di Candia*, b. 18, σ. 330).

34. Βλ. για παράδειγμα: *casale Cato Furni districtus Mirabelli* («Κατάστιχο εκκλησιών και μοναστηριών του Κοινού» (1248-1548), έκδ. Ζ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΪΗΣ, Ιωάννινα 1985, αρ. 286): *Et fiant alii duo*

δα και εν μέρει διοικητική στην περιοχή του σημερινού Λασιθίου, η *τούρμα* αποτελούσε έμμεσα, κάθε φορά που υπήρχε ανάγκη, και σημείο αναφοράς για τον προσδιορισμό του χώρου των αρμοδιοτήτων κάποιων αξιωματούχων, μόνιμων ή έκτακτων, διοικητικών ή στρατιωτικών. Δυστυχώς δεν διαθέτουμε σχετικές πηγές για το δυτικό τμήμα της Κρήτης, όπου γνωρίζουμε τις *τούρμες*. Αντίθετα, περιοριζόμαστε στο κεντροανατολικό τμήμα, όπου όμως μόνο η περιοχή Λασιθίου διαθέτει *τούρμες*, ενώ η περιοχή Ηρακλείου τα σεξτέρια, τα οποία, όπως είδαμε, αποτελούσαν συνέχεια των *τουρμών*.

Σημαντικότερη είναι ίσως η συνέχεια του στρατιωτικού χαρακτήρα της βυζαντινής *τούρμας*, αφού αυτή εξελίχθηκε στη βενετική καστελανία. Η ταύτιση της *τούρμας* με την καστελανία δεν είναι απολύτως σαφής, αφού δεν μαρτυρείται η «μετονομασία» αυτή, ωστόσο αποδεικνύεται εύκολα από το συνδυασμό των δεδομένων που διαθέτουμε. Οι βενετικές *τούρμες* της Κρήτης ταυτίζονται με τις καστελανίες, πριν από την αύξηση του αριθμού τους για λόγους ασφάλειας μετά τα μέσα του 14ου αιώνα. Το γεγονός αυτό είναι φυσικό, αφού οι Βενετοί φτάνοντας στο νησί οργάνωσαν το αμυντικό τους σύστημα με βάση τα υπάρχοντα κάστρα, τα οποία αποτελούσαν έδρα του *τουρμάρχη* και στη συνέχεια του καστελάνου.

Το σύστημα άμυνας και ασφάλειας του νησιού αποκαλύπτει επίσης κάποιες επιπλέον γεωγραφικές περιφέρειες της Κρήτης, οριοθετημένες για το σκοπό και μόνο αυτό. Το πιο ευαίσθητο τμήμα του νησιού ήταν η περιοχή του Λασιθίου, αρχικά γιατί αποτελούσε εστία επαναστάσεων και αναταραχών και αργότερα γιατί δεχόταν τις πειρατικές επιδρομές των Τούρκων από τα μικρασιατικά παράλια. Η ασφάλεια της περιοχής του Ηρακλείου ήταν επίσης σημαντική, αφού ο Παραχάνδακας αποτελούσε την ασπίδα της κεντρικής εξουσίας, και η υπόλοιπη περιοχή μέχρι τις νότιες ακτές ήταν ίσως η μεγαλύτερη πηγή αγροτικών προϊόντων και ανήκε σε μεγάλες βενετικές οικογένειες. Έτσι στο Λασιθί, με βάση πάντα τις *τούρμες*, διορίζονταν δύο καπιτάνοι (*capitaneus*), ένας για τις *τούρμες* Μιραμπέλου και Ιεράπετρας (*capitaneus in contratis Mirabelli et Gerapetre*, *capitaneus Mirabelli cui commessa est turma Gerapetre*³⁵), καλύπτοντας ένα μέρος των βόρειων, καθώς και τις νότιες ακτές, και ένας για την *τούρμα* Σπείας (*capitaneus in Sithia*), την πλέον ευπαθή, καλύπτοντας μέρος των βόρειων, και κυρίως τις δυτικές ακτές³⁶.

capitanei per dictum tempus, unus in contratis Mirabelli et Gerapetre et alter in Sithia... (Quaternus Consiliorum, αρ. 14)· *in contratis Kissami* (Quaternus Consiliorum, αρ. 53).

35. ASV, *Duca di Candia*, b. 10, 1, 8r (1326).

36. Βλ. ενδεικτικά πράξεις διορισμού: *Quaternus Consiliorum*, αρ. 49, 77, 150, 258, 264, 265.

Η περιοχή του Ηρακλείου, πολύ μεγαλύτερη σε έκταση, αλλά λιγότερο ευαίσθητη είτε σε εξωτερικές επιθέσεις είτε σε εσωτερικές αναταραχές, είχε χωριστεί σε δύο ζώνες, τη βόρεια και τη νότια. Η νότια ήταν χωρισμένη με τη σειρά της σε τρεις περιφέρειες, καθεμιά από τις οποίες διέθετε έναν καπιτάνο, ο οποίος αναλάμβανε καθήκοντα για 15 μέρες έως ένα μήνα κάθε χρόνο. Σκοπός του ήταν να συγκεντρώνει τους φεουδάρχες κάθε περιφέρειας, να συζητά μαζί τους θέματα ασφάλειας και άμυνας, και να φροντίζει για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους. Οι περιφέρειες αυτές ήταν: η νοτιοανατολική (*capitaneus Levantis ad latus austrī*) με έδρα το χωριό *Morales*(;) και με τη θητεία του καπιτάνου να διαρκεί ένα μήνα η μέση νοτιοανατολική (*capitaneus medii Levantis ad latus austrī*) με έδρα το χωριό Μέση και τη θητεία του καπιτάνου στις 15 μέρες, και η νοτιοδυτική (*capitaneus Ponentis ad latus austrī*). Η τελευταία διέθετε έναν καπιτάνο με διάρκεια θητείας ένα μήνα και χωρίς συγκεκριμένη έδρα. Το 1350, επειδή η τελευταία περιφέρεια θεωρήθηκε πολύ μεγάλη σε έκταση, αποφασίστηκε ο καπιτάνος να μοιράσει το χρόνο του στα δύο, και για 15 μέρες να έχει έδρα το κάστρο Καινούργιο και τις άλλες 15 το κάστρο της Πυργιώτισσας. Όριο της νοτιοανατολικής και της μέσης νοτιοανατολικής περιφέρειας αποτελούσε ο ποταμός Αναποδάρης³⁷. Τα όρια των τριών αυτών περιφερειών ξέφευγαν από εκείνα των σεξτέρων. Η μικρότερη από τις παραπάνω τρεις περιφέρειες ήταν αρχικά η μέση νοτιοανατολική, στην οποία ανήκαν τα χωριά: *Symi*, Πεύκος (Βιάννου), Αγ. Βασίλειος (Βιάννου ή Πεδιάδας), Κρεββατάς (Βιάννου), Πάνω και Κάτω Βιάννος, Καβούσι (Ιεράπετρας), Μέση (Βιάννου), Σκιινιάς (Μονοφατισίου), Λαγούτα (Μονοφατισίου), Βακιώτες (Μονοφατισίου), *Psicochoria*, *Kalivi* (Καλύβια Μονοφατισίου;). Το 1350 προστέθηκαν σ'αυτά κάποια χωριά της περιοχής Πεδιάδας, τα οποία ανήκαν στα σεξτέρια του Αγ. Παύλου και του *Belvedere* και τα οποία βρίσκονταν μακριά από τη βόρεια ακτή. Τα χωριά αυτά ήταν: *Calivo*, Μάρθα (Πεδιάδας), Έμπαρος (Πεδιάδας), Παναγία (Πεδιάδας), *Psomopula*, Αυλή (Πεδιάδας), *Vurgara*, *Pagie*, *Ylia*, Κασάνος (Πεδιάδας)³⁸.

Στη βόρεια ζώνη υπήρχαν δύο καπιτάνοι, στη βορειοανατολική περιφέρεια (*capitaneus Levantis versus boream*) και στη βορειοδυτική (*capitaneus Ponentis versus boream*)³⁹. Η θέση μάλιστα της βορειοανατολικής περιφέρειας οριζόταν σε σχετικό διάταγμα του 1345 ανατολικά του ποταμού Καρτερού και βόρεια της επι-

37. *Quaternus Consiliorum*, αρ. 273.

38. *Quaternus Consiliorum*, αρ. 273.

39. Βλ. ενδεικτικά πράξεις διορισμού: *Quaternus Consiliorum*, αρ. 49, 54, 150, 250.

σκοπής Χερσονήσου⁴⁰. Η μέση βόρεια περιοχή ήταν ο Παραχάνδακας, που έχοντας άμεση σχέση με την πρωτεύουσα ελεγχόταν από την κεντρική εξουσία.

Το σύνολο δηλαδή των παραπάνω περιφερειών άμυνας και ασφάλειας ανέρχεται σε 6 (η νοτιοδυτική χωρίστηκε ουσιαστικά σε δύο, αλλά με έναν καπιτάνο), οι οποίες όμως δεν ταυτίζονται με τα σεξιτέρια, παρά μόνο συμπτωματικά σε κάποιες περιοχές.

Κατάλοιπο λοιπόν του βυζαντινού παρελθόντος, η *τούρμα* κάνει έντονη την παρουσία της στις πηγές της βενετικής περιόδου της Κρήτης. Δεν πρόκειται ωστόσο για διοικητικό ή στρατιωτικό όρο, αλλά απλά γεωγραφικό, βοηθητικό στον προσδιορισμό της θέσης κυρίως φέουδων και χωριών. Η βυζαντινή *τούρμα* βοήθησε τις βενετικές αρχές κατά τον πρώτο αποικισμό του νησιού (1211) να ορίσουν τα σεξιτέρια της περιοχής Ηρακλείου, ενώ ο αρχικός στρατιωτικός της χαρακτήρας με πυρήνα το κάστρο προσδιόρισε τις αντίστοιχες βενετικές καστελανίες, οι οποίες αποτελούσαν τον κορμό του αμυντικού συστήματος και της εσωτερικής τάξης στο νησί. Οι διαθέσιμες πληροφορίες των βενετικών πηγών μάς βοηθούν να προσδιορίσουμε μόνο τις βυζαντινές *τούρμες* και όχι να διερευνήσουμε τη λειτουργία τους και πόσο σημαντική μπορεί να ήταν αυτή για το διοικητικό και στρατιωτικό σύστημα του νησιού στο πλαίσιο της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Δεν θα πρέπει ωστόσο να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ήδη κατά τον 12ο αι. στη βυζαντινή αυτοκρατορία η *τούρμα* είχε χάσει το αρχικό της νόημα και είχε καταλήξει μια απλή γεωγραφική περιφέρεια, όπως ακριβώς συνέβαινε και στην Κρήτη της βενετικής περιόδου.

40. *Item quod capitaneus qui effici debet in parte Levantis huius medii stet et habitet a flumine de Tartaro ultra versus levante et ab episcopatu Kironensi infra versus boream ubi melius videbitur...* (*Quaternus Consiliorum*, αρ. 49).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΠΙΝΑΚΕΣ

Στους πίνακες καταγράφονται τα χωριά ανά *τούρμα* και σεξτέριο. Περιλαμβάνονται τα χωριά μόνο εκείνα για τα οποία διαθέτουμε πληροφορίες για το πού ανήκαν κατά τον 13ο και 14ο αιώνα. Στην πρώτη στήλη καταγράφεται το όνομα του χωριού στη μορφή ή τις μορφές που το συναντούμε στις πηγές. Στη δεύτερη στήλη περιλαμβάνεται το όνομα του σημερινού χωριού, υπαρκτού ή ερειπωμένου, με το οποίο ταυτίζεται, ενώ για όσα χωριά δεν υπάρχει ταύτιση δίνονται, όπου αυτό το γνωρίζουμε, τα χωριά, ταυτισμένα ή αταύτιστα, ή άλλα τοπογραφικά στοιχεία (π.χ. ποτάμι ή βουνό) με τα οποία συνορεύει, έτσι ώστε να υπάρχει ο κατά προσέγγιση προσδιορισμός του στο χώρο (στην περίπτωση αυτή πριν από τα ονόματα τοποθετούνται δύο κάθετες γραμμές: ||, οι οποίες δηλώνουν τα σύνορα). Η τελευταία στήλη περιλαμβάνει τη σημερινή επαρχία στην οποία ανήκει το κάθε χωριό, έτσι ώστε να γίνεται εύκολα αντιληπτός ο χώρος στον οποίο τοποθετείται η *τούρμα* ή το σεξτέριο. Υπάρχει, τέλος, συγκεντρωτικός πίνακας όλων των χωριών με την αναφορά της θέσης τους.

Οφείλουμε να τονίσουμε ότι οι κατάλογοι των χωριών ανά σεξτέριο ή *τούρμα* παραμένει ανοικτός σε μελλοντικές προσθαφαιρέσεις. Πρόκειται για μια πρώτη προσπάθεια γεωγραφικού προσδιορισμού των παραπάνω περιφερειών της βενετικής Κρήτης. Συστηματικότερη έρευνα και πρόσθετες πληροφορίες πιθανόν να δώσουν νέα στοιχεία, τα οποία θα συμπληρώσουν τα κενά της εικόνας, αλλά δεν θα ανατρέψουν, πιστεύουμε, καθοριστικά τα αποτελέσματα της έρευνάς μας.

1. ΤΟΥΡΜΑ ΚΙΣΑΜΟΥ (ΚΙΣΣΑΜΟ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Abandite		
Anaxiolo		
Armenocambo		
Armenochoria	Αρμενοχώρι	Κισάμου
Arno	Αρρί ;	Σελίνου
Asogiras	Ασογιράς	Κισάμου
Astricho / Astrico	Αστρίτσας	Κισάμου
Agcho ⁹		
Caloni	Καλόνα	Κισάμου
Calathena / Calathenes	Καλόθινες	Κισάμου
Camera	Καμάρα	Κισάμου
Carpentia / Carpentis Alonia		
Carava	Καρυβάς	Κισάμου
Carva	Καράς	Κισάμου
Chelala	Χελ/Χάλα Καράλα ; - Καράλα ;	Κισάμου
Chissand castum	Κίσσας	Κισάμου
Condorani / Condorani	Κοντοράρι ;	Κυβεντίας
Covani		
Cumili / Cumili	Κουμουλί	Κισάμου
Cunrumata	Παλαιά Ρόματα ;	Κισάμου
Eleos	Έλιος	Κισάμου
Goydoras		
Giosa	Γιόσου	Κισάμου
Gyo / Gyo in Scutlona	Σκουτθόνες	Κισάμου
Karacas ⁹		
Lanna	Λάννα ;	Κισάμου
Eldea		
Lussacha	Λουσαχάς	Κισάμου
Lutra		
Masa	Μάσα	Σελίνου
Mellaurgia	Μελισσοαργείο	Κισάμου
Mascila / Mascila / Arano Mascila /	Μασσίλια ;	Κισάμου
Messaglia / Messya		
Murmuil		
Neo Chorio	Νέο Χωριό	Κισάμου
Noria / Norija	Νορίνα	Κισάμου
Palaocastro, Arano / Cala	Παλαιόκαстро, Άνω / Κάτω	Κισάμου
Panofano	Πανόφνος	Κισάμου

Perihena		
Peiriza		
Pirgo	Γέργος	Καθίμου
Platano	Γλάσκας	Καθίμου
Pitirba		
Poduro / Ypoduro	Προβόρα :	Καθίμου
Psafli		
Plata in Scutellone	[Σκουπιθόνος]	Καθίμου
Scalli / Schali	Σάλια	Σαλίνου
Schivochasali		
Scutellone	Σκουπιθόνος	Καθίμου
Skoupiagali	Σκουπιτιούδι	Καθίμου
Stimball		
Tavraniti	Ταυρανήτος	Καθίμου
Tifa		
Topala	Τυπόλα	Καθίμου
Vrieti ad Platano	Γλάσκας	Καθίμου
Vucode / Vucolia	Βουκοδέ	Καθίμου
Vursati	Βουζιόρας	Καθίμου

* Είλ. και τόρμα Άρνας

2. ΤΟΥΡΜΑ ΚΟΥΦΟΥ (CUFFO)

ΧΟΡΙΟ (ίδος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΟΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acirani / Ciarani*	Καθίμος	Κυθηνίας
Caiada		
Chiton Petra*		
Cuffo	Κουφός	Κυθηνίας
Gaveru	Γαβρανού	Κυθηνίας
Gatari	Γαρία	Κυθηνίας
Lutracchi*	Λουτραί	Κυθηνίας
Platania	Πλατανός	Κυθηνίας
Paire		
Vrieti	Βυζός	Κυθηνίας

* Είλ. και τόρμα Άρνας

3. ΤΟΥΡΜΑ ΑΡΝΑΣ (ARNA - ARENA)

ΧΩΡΙΚΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΚΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΙΛΟΓΗ
Achladicho	Αχλαδιώνας	Σελίνου
Aidoni	Αϊδιώνα	Σελίνου
Argastiri	Αργαστήρι Στόρας	Σελίνου
Asiandilava	Ασιαντιλής	Σελίνου
Asogires	Ασουργός	Σελίνου
Ayon / Aycho*		
Caodolichi / Caodolchi	Καυδοίχι	Σελίνου
Cacopothano		
Caleni	Κάλανος ή Κολανός	Σελίνου
Caliera	Καλιέρια	Σελίνου
Camaria	Καμάρι (Ραδοβανίου)	Σελίνου
Cambeni	Καμπενό	Σελίνου
Canino	Κάνινας	Σελίνου
Chetli	Καπέλι Σπορδίου	Σελίνου
Chivonoi / Kavonoi*		
Chitro / Kitro	Κίτρος	Σελίνου
Chitroúmiotava	(Κίτρος)	Σελίνου
Kafala		
Lechi	Λέκκι	Κοβενός
Livadia	Λιβάδια Ραδοβανίου ή Λιβάδι Στόρας	Σελίνου
Melivarga*		
Moutano	Μουτάνος	Σελίνου
Occhi, I		
Quadro	Κάδρος, Κουφάσιο	Σελίνου
Radovani	Ραδοβάν	Σελίνου
Saradiza	Σαραδίνα	Σελίνου
Sclavopala	Σκλαβοπαλιό	Σελίνου
Sihli		
Simbru	Σιμβρό	Σελίνου
Spagnosi	Σπανώσις Γαλινοπέρας	Σελίνου
Strati	Στράτι	Σελίνου
Thamaria	Ταμάρια	Σελίνου

* Βλ. και τόμοιο Κισίου

4. ΤΟΥΡΜΑ ΨΥΚΡΟΥ (ΨΙΧΗΘΙΟ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Armeni / Armani	Αριόνα	Αποκαρώνου
Azmiri		
Calanti / Calanti	Καλαμίτα	Αποκαρώνου
Calochiti		
Cambathu / Cambathu		
Caraci*	Καρόνου	Κυβενίας
Caridi	Καρόνη	Αποκαρώνου
Castelo vel Chifeti Petra	Κάστελλος ;	Αποκαρώνου
Chama / Gayna	Κάμας	Αποκαρώνου
Chetala	Καπαλάς	Αποκαρώνου
Chrisopoli / Chrisopoli		
Filipo / Philippu / Phylippu	Φιλίππου	Αποκαρώνου
Lutachi vel Milezo*	Λαυτάρα	Κυβενίας
Machero / Macharu / Machieru	Μακαρέας	Αποκαρώνου
Masa	Μάσα	Αποκαρώνου
Mashan	Μαθάν	Αποκαρώνου
Nipru	Νίπρου	Αποκαρώνου
Perivodis	Περβολήττα Μπουκουρά ;	Κυβενίας
Pomoni / Pomonia, Cailu / Mami	Παμόνα	Αποκαρώνου
Rosa		
Schnas	Σανός ;	Κυβενίας
Securita		
Stafan	Σταφάνης	Αποκαρώνου
Vafso	Βαφός	Αποκαρώνου

* Ελ. και κέρμα Κουρού

5. ΤΟΥΡΜΑ ΚΑΛΑΜΩΝΑΣ (CALAMONA)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Castello	Χάσιαλλος	Ασπιοκρήνου
Caraculoli		
Cuma / Curuma	Χαυρός	Ασπιοκρήνου
Isimihalli	Αργυροπόδα	Ρεθύμνης
Filadi	Φιλαδί	Ασπιοκρήνου
Palma / Patma	Πάμα	Ασπιοκρήνου
Ruzian	Ρούσινα	Ρεθύμνης
Sanctus Georgius	Αγ. Γεώργιος	Ρεθύμνης

6. ΤΟΥΡΜΑ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ (ΜΙΛΟΠΟΤΑΜΟ - ΜΙΛΟΠΟΤΑΜΕΝΣΙΣ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Axo	Αξός	Μυλοποτάμου
Calandrea	Καλανδριάς	Μυλοποτάμου
Dakimede	Δακίμης	Μυλοποτάμου
Gacpa	Γαρίκος	Μυλοποτάμου
Gonia / Gonia in Poila		
Lida in Poila		
Maidoni	Μαίδων	Μυλοποτάμου
Mercuri		
Ortheo	Ορθός	Μυλοποτάμου
Pasallia	Πασαλίας	Μυλοποτάμου
Puniri		
Schtopagil	Σουπιατί	Μυλοποτάμου
Veni	Βενί	Μυλοποτάμου

7. ΤΟΥΡΜΑ ΑΣΙΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ ΣΥΒΡΤΟΥ (ΑΡΑΝΟ / ΣΑΤΟ ΣΙΒΡΤΟ - ΣΙΒΡΤΟ)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Amad	Αμάρα	Αμαρίου
Cardhadri*	Καρδάρι ;	Αμαρίου
Castilo*		
Coridadi*	Χοριδάρι	Αμαρίου
Corubes	Χοιρούδας	Αμαρίου
Crota / Grot*		
Gara**	Γάρρα	Αμαρίου
Gove*		
Jorachari**	Γοραχάρι	Αμαρίου
Karama*	Καραμιά	Αγ. Βασίλειου
Melacra		
Merona**	Μέρωνας	Αμαρίου
Orta*	Ορτιά ;	Μυθισκοτόμου
Palat*		
Pleoni		
Soloni**	Εθόνες ;	Αμαρίου
Spiti*	Σπιτιά	Αγ. Βασίλειου
Vain	Βάινος	Αγ. Βασίλειου

*Cato Sivrito

**Arano Sivrito

8. ΤΟΥΡΜΑ ΜΙΡΑΒΕΛΛΟΥ (MIRABELLO)

ΧΩΡΙΟ (18ος - 19ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Aragona		
Castra Novum	Νεόπολι	Μιραμβέλου
Clusa		
Conarista	Χομαρέσιος	Μιραμβέλου
Cruata	Κρούσιος	Μιραμβέλου
Daxal		
Fural / Foml	Φουρλή	Μιραμβέλου
Gricea	Κριτό	Μιραμβέλου
Kalaki		
Karidi	Καρύδι	Μιραμβέλου
Lechia	Λεσχάδι	Μιραμβέλου
Linnis / Linnis	Λίνις	Μιραμβέλου
Mala	Μάλας	Ιεράπετρας
Mela	Μάλα	Πεδιάδας
Misopanta		
Misokori	Μισοκόρι	Ιεράπετρας
Mesochorio		
Milato	Μίλατος	Μιραμβέλου
Palaipodi	Παλαιπόδι	Μιραμβέλου
Psalta	Ψαλί	Ιεράπετρας
Scinea		
Simiso	Σίμισο (Φουρέσι)	Μιραμβέλου
Sidnea	Σιδνός	Μιραμβέλου
Spinis		
Vergapala		
Vredesi	Βρεσέσι	Μιραμβέλου

9. ΤΟΥΡΜΑ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ (GERAPETRA)

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Agia Paraschi		
Aspitiastri		
Castellum		
Episcopatus Gerapetra	Επισκοπή	Ιεράπετρας
Ieridi	Γιαννίσι	Ιεράπετρας
Ierapetra / Zierapetra	Ιεράπετρα	Ιεράπετρας
Ystrona	[π.χ. Ίστρωνος, ανάμεσα Κριτό και Καρύδι Χερσέ], Ίτρο ;	Ιεράπετρας

10. ΤΟΥΡΜΑ ΣΗΤΕΛΑΣ (ΒΙΤΗΛΙΑ)

ΧΩΡΙΟ (16ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acicida	Αυλάδα	Ευθείας
Azobello		
Colivla Pano		
Calandrapari	Δρακονόβις (κρημ.) ;	Ευθείας
Casimene	Καυίνες	Συμείας
Castrovunio		
Colatra		
Oria Oato	Κριά Κότα	Ευθείας
Dalini	Δάφνη	Ευθείας
Etes	Ενά	Ευθείας
Graa	Γρας (Άγιος Στέφανος)	Ευθείας
Lithice	Λιθίνες	Ευθείας
Marcota	Μαρανία	Ευθείας
Merse		
Mollara		
Paleopari	Παλινοσίτα	Ευθείας
Pandati	Πανιάτι	Ευθείας
Papalio		
Paraspari	Παρασπάρη	Ευθείας
Partidie		
Praza	Πραζός (κρημ.)	Ευθείας
Rucarda	Ρουκάδα	Συμείας
Scopi	Σκοπή	Συμείας
Stechis	Σταχιά ή Σταχιά	Ευθείας
Sichon	Σιχόν	Ευθείας
Sotire	Σούιρα	Ευθείας
Turkoti	Τουρκοτή	Ευθείας
Turhill	Τουρτολάτι	Ευθείας
Vuvall		
Vavall	Βαββότι	Συμείας
Xarocastro	Χαρόκατρος	Ευθείας

11. ΣΕΣΤΕΡΙΟ ΑΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ΧΩΡΙΟ (13ος-14ος αι.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Azupedes	Αιτιπιάδες	Μονοραφίου
Agialantico	Αγρολιανός (ερασι.)	Μονοραφίου
Agia Fotini	Αγία Φωτιά ; II Χόρτος, Άγιο	Μονοραφίου
Agia / Sancta Hierusalem / Ierusalem	II Αγία Παρρακουά, Ειληά, Νονα, βουά Theodor.	
Agia Marina	II Ροσσονία, Καίμανι	Μονοραφίου
Agio Dimitri	II Cacochario, Μονοχάρια, Λοκράβι, Αλευριάς	Μονοραφίου
Agio Mame	II Δαμίνα	Μονοραφίου
Agiameli Cato	II Πόργος, Λοκράβι, Cato Karimoti	
Amigialos	Αμύνθολος	Μονοραφίου
Amurgialos	Αμοιργέλιος	Μονοραφίου
Andri	Andrius (ερασι.) II Βουάτες, Βαμμου, Καίμανι	Μονοραφίου
Anogia βλ. Eritia Anolia		
Arsani	Αροάνι	Μονοραφίου
Arsanieme/Poasmo/Possilemo	Αροσέλιμ	Μονοραφίου
Arcadi	Αραδί	Μονοραφίου
Arta	II Ασίμ, Χόρτος, Σοκαρός, Δαράβι	
Asprochario	I Schilocharia, Sell	
Asismo	Ασίμ	Μονοραφίου
Ais	II Κοκό, Fovadi	
Avraotes	II Χόρτος, Σοκαρός, Δαράβι	Μονοραφίου
Cacochario	Μεταξοδάρι	Μονοραφίου
Cacochari	II Agio Dimitri, Monochario, Λοκράβι, Αλευριάς	Μονοραφίου
Cacu	Κακού (ερασι. Νουάρι)	Μονοραφίου
Calmano / Calmanu	II Μαδός	Μονοραφίου
Caloni		
Camaras	Καμάρας II Μεταξοδάρι, Αμοιργέλιος, Ολίτσια	Μονοραφίου
Caras	Καρά (ερασι.)	Μονοραφίου
Christus	I Πόργος, Λοκράβι, Cato Karimoti	Μονοραφίου
Cimi	II Άνα Άκρια, Ειληά, Sell, Curtano, Αποκώτες	
Conum / Conomi	II Ολίτσια, παρ. Αραβί, Κοίνο	
Curtano	I Sell, Cimi, Monochario	
Damezia	Δαμίνα	Μονοραφίου
Dameli	Δαμίνα	Μονοραφίου
Dorakio / Doraki	Δαράβι	Μονοραφίου

Elca	Χάρωνες	Μονοφωνοτικού
Erma Azola / Erancia / Azola / Azolla	Αρμενίτικα	Μονοφωνοτικού
Erolani	Ρουτίλι	Μονοφωνοτικού
Faradu	Αδα, Κασοό	
Finca	Αγία Φωτίη, Αζίο	Μονοφωνοτικού
Gipasa	Πρωτόρες, Κερατόλι, περ. Ανοσιδόρες	Μονοφωνοτικού
Gistama / Cistama	Μπαζουάρα, Αμουργιάδες, Αποσιλήμα, Τερφή, Αρμενίτικα, Μετακάρ, Κατορία Κοπρασιή (αρμ.) Βορράς	Μονοφωνοτικού
Isoprastum / Isopratio / Caprasio / Ycaprasio		Μονοφωνοτικού
Keramoti / Keramato / Keramoti Cato	Αγαλόντας, Δομίτια	Μονοφωνοτικού
Kerathen	Καρατιά στις Σιόβες Μασί Λιβάδι	Μονοφωνοτικού
Kidrea	Αλεντιάς	Μονοφωνοτικού
Ligordine	Αγόρτινος	Μονοφωνοτικού
Lochridi	Λοκρίδα (αρμ.) Ρεστέλα	Μονοφωνοτικού
Mazl Livadi / Μάσλο Λιβάδι	Κεραθές, Αρμενίτικα, Μπαζουάρα, Αμουργιάδες	Μονοφωνοτικού
Made	Μαδός	Μονοφωνοτικού
Marmela / Marmelo / Marmacha	Ασέμα	Μονοφωνοτικού
Masomirto		
Metakari	Αρμενίτικα, Τερφή	Μονοφωνοτικού
Misochorion	Cato Ρεστέλα, περ. Ανοσιδόρες, Ρίσα, Λοκρίδα	Μονοφωνοτικού
Monochoro	Β. του κ. Ασέμα	Μονοφωνοτικού
Murnea	Μουρνιά	Μονοφωνοτικού
Nisadio / Nisadi	Τερφή, Μετακάρ, Ρεσθιανές	
Paleo Gistama	Πυρόδη, Αποσιλήμα, Ανάγειο	
Paratharonas	Παράθαρνα Τερφή (αρμική)	
Paratifi	Παρόντοροι	Μονοφωνοτικού
Peptala Eperap / Cato	Το κερτίκι ο Ανοσιδόρας, Cato Κατακωτί, Λοκρίδα, Misochorion, Ρίσα	Μονοφωνοτικού
Penesifi	Αγ. Γεώργιος Επαναστήρι	Μονοφωνοτικού
Pinehi / Pini / Perasio	Πυρόδη	Μονοφωνοτικού
Pigo	Πήγος	Μονοφωνοτικού
Plizca	Τερφή, Αποσιλήμα, Ακουάδες, Αγόρτινος	Μονοφωνοτικού
Plihi	Cimi	
Pretoria	Πρωτόρια	Μονοφωνοτικού
Prinea	Πρινός	Μονοφωνοτικού
Protopora	περ. Αθήνα	
Ria casaleto	Ρεστέλα, Λοκρίδα, περ. Ανοσιδόρες	Μονοφωνοτικού
Rusocario / Rusochorion	Αγία Μαρίνα, Καίσιμα	

Rava	Προτόρα, Αισία	Μονομασίου
Sanctus Iohannes Cherson	Χέρσους	Μονομασίου
Sanctus Mercurius	"Αφραδία Ραππα και Σελενοχία"	Μονομασίου
Selenochorto	Βιλούλη, Προτόρα, Λαγάρμους	Μονομασίου
Sentini Sinea	Παρόνυφο	Μονομασίου
Sell	Καρτεα, Κίμι	Μονομασίου
Souara / Zuzara	Σουαρός	Μονομασίου
Stad	Προτόρα, Σουαρός	Μονομασίου
Surtia / Sirt montis, Alto et Basso*		
Tefeli / Tufelio / Totfeli	Ταφέλι	Μονομασίου
Tribia		
Vachantes	Βασιάνος	Μονομασίου
Vazi	! Λαγάρμους, Αισαπίδος	Μονομασίου
Vehull	Βιλούλη	Μονομασίου
Varea	Βορός	Μονομασίου
Xaricnae	Χαρικός (αρειν.) Χουόβι, Προβίτι	Μονομασίου

* Βλ. και ονόματα Αγίου Παύλου

12. ΣΕΣΤΕΡΙΟ ΒΑΝΤΑ CROCE

ΧΩΡΙΟ (13ος-14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acrona		
Agros		
Agia Glyceria	Γρηγορία :	Πυργαίοσσας
Agia Marina	Αγία Μαρίνα	Μολιβαίου
Agios	Άγιος Δάμα	Καινούργου
Agrios		
Andalouci	Αντισούρι	Καινούργου
Anti Pano	Αντίς Πάνω	Μολιβαίου
Axonii	Άξωνα	Μονοσημιαίου
Bambachera / Bambachera / Pampadano	Β Βαράρας, Κουαός	Καινούργου
Calista	Καλίστα	Μολιβαίου
Curia	Κουριάς	Μολιβαίου
Casari		
Catle	Κατάβα :	Πυργαίοσσας
Carni	Καρνί	Μολιβαίου
Camerachi	Καμοράκι	Μολιβαίου
Carl		
Carnia		
Chira / Ichiri / Istri		
Chiriaci	Κιρριάς	Καινούργου
Chiriaci	Κουαός	Καινούργου
Cicila		
Cocile	Ι Βαμβάχισσα	
Cruza		
Cumitoria	Κρουσόνος	Μολιβαίου
Custa	Κούστας	Καινούργου
Delese / Tiliaco	Τίλιος	Μολιβαίου
Dria		
Droial	Δρόσια	Καινούργου
Falandra	Φαλάντρα (ρονή)	Πυργαίοσσας
Figaliti		
Gelan	Γαλέ	Καινούργου
Gambes		
Georgi	Γόργου	Καινούργου
Ge		
Gorguliti	Β. Βαρσουλί :	
Guzarata		

Keni	Κερκυράς	Μαλεβάζιο
Kerakiat	Κέρκυρα Μαρόλο	Μαλεβάζιου
Kerasia Megala	Τυμαίου ;	Παργαίσιος
Kirakiat	Κυριακίτη	Τιμάνους
Kissi	Κισσιό	Παργαίσιος
Kitea	Κισιά (αρχα.)	Καυοόργου
Lirone / Lirone	Η Μονάκωρα, Κορούς	
Lifhine	Αλιβερά	Καυοόργου
Livari		
Luzne	Λαζουράς ;	Καυοόργου
Lutrach	Λουτράκι	Μαλεβάζιο
Macra	Μάκρας	Καυοόργου
Megakari	Μαγαρετόρα	Παργαίσιος
Mesia	Μέσση	Παργαίσιος
Mavriki Apero / Cato		
Mavromati		
Melica		
Missi	Μέση	Εβάνου
Michu		
Mikiza		
Mitropoli	Μιτροπόλη	Καυοόργου
Mouchiara	Μουχιάρα	Καυοόργου
Mourot	Μουρόρα	Καυοόργου
Nasi	Νασιό (αρχα.)	Καυοόργου
Nisi / Nisi	Νισιό	Μαλεβάζιο
Nisite		
Nixra		
Panagia	Παναγία	Καυοόργου
Panoso Cato / Pano	Πανωτός Κάτω / Πάνω	Καυοόργου
Paria		
Paradisi		
Pardemodi	Παρτεμόδι	Μαλεβάζιο
Pera Colocakia		
Petrae		
Pirga	Πιργαί	Μαλεβάζιο
Pion	Πιόρα	Καυοόργου
Piuti	Πιουτιά	Καυοόργου
Podolefchia Cato		
Polembea		
Pomenza	Απομαρμό	Καυοόργου
Potemiti	Ποτιμίτις	Παργαίσιος
Pitrea	Πιτρέας	Μαλεβάζιο

Propell		
Puella		
Rapti	Ράπτης	Καναόργου
Rifa	Ρουφός ;	Καναόργου
Rumokhorl		
S. Georgus Condarato		
S. Georgus Condro		
S. Georgus Francorum Castr		
Nox		
S. Georgus Sarcida		
S. Georgus Vichia		
S. Pantaleo	μονή Αγ. Πανταλεώνος, Φόβιζε;	Μαλεβίου
S. Elias		
Sara de Iergari	[Γέρρα]	Καναόργου
Schitus	Σανός	Μονοφακίου
Scurula	Εκασφούδα	Καναόργου
Sema		
Siva	Σίβος	Μαλεβίου, Πιργιάσσας
Socorum Sancti Meriti		
Suori		
Tiliso / Delias	Τίλιος	Μαλεβίου
Tripta	Τριπτά	Καναόργου
Vanzi		
Voudala		
Vplana		
Vetull	Βελούτ	Μονοφακίου
Vicho	Βίχο (αργ.)	Καναόργου
Viani		
Vitia		
Voi	Βέρος	Πιργιάσσας
Vreit	Βρέη	Καναόργου
Vurvuili / Murvuili	Βουρβυλίος	Καναόργου

13. ΕΞΕΤΕΡΝΟ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ

ΧΩΡΙΟ (13ος-14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Alea		
Aleli	Αλαι	Πεδύδος
Anadu	Αβδού	Πεδύδος
Chirurgio Chorio	Κωνοτόρνο Χωριό	Πεδύδος
Condit		
Condrosia		
Crisocoles	Χερσίμασος	Πεδύδος
Damila		
Galis	Γαίμα	Πεδύδος
Ladenta / la Chania ;		
Lamila / l'Armillia ;		
Mantilari		
Mithari		
Mucho	Μουός	Πεδύδος
Oaida	Ωιδός	Πεδύδος
Pidolia	Πισυόλη	Πεδύδος
Polykhori	Πολυπόδα	Πεδύδος
Samba	Σαμάς	Πεδύδος
Sodeni	Σοδόνη	Πεδύδος
Sokochorio	Σολοφουράκι	Πεδύδος
Stravotina	Καλό Χωριό	Πεδύδος
Sufianari		
Tarni		
Tasin	Αϊτάνα	Πεδύδος
Tartaro	Καρπρός	Πεδύδος
Thani		
Tha		
Vasilco		
Vedite, Cato / Mago, Casovitia	Βόδινα	Πεδύδος
Vradimiri		

14. ΞΕΣΤΕΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΧΩΡΙΟ (18ος-14ος αι.)	ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ
Αγία Παρασκευή Παρνα	Αγία Παρασκευή	Πεδιός
Αγίο Βασίλειο	Άγιος Βασίλειος	Πεδιός
Αλκαμάνη		
Αρσάνη / Αρσάνη	Αρσάνη	
Αρσάνη, Κάτο / Ραίο	Αρσάνη, Κάτο / Πόνη	Ταμείος
Αρσάνη Αρσάνη	Αρσάνη Αρσάνη	Πεδιός
Αυτή	Αυτή	Πεδιός
Βαλάνη	Καλάνη	Μονοκατοικία
Βαλάνη	Καλάνη, κρήνη προς Κοκκινό Κακκινό	
Βαλάνη	Γαρίνα	
Βαλάνη / Χαννί / Χαννί	Κακκινό, Εκκλησία (Καλάνη)	Πεδιός
Βαλάνη	Κοκκινό ;	Πεδιός
Βαλάνη	Κακκινό	
Βαλάνη / Κακκινό / Κακκινό / Κακκινό	Παρακκινό, Καλάνη, Μελάνη	Πεδιός
Βαλάνη	Κακκινό	Πεδιός
Βαλάνη	Κακκινό	Πεδιός
Βαλάνη		
Βαλάνη / Βαλάνη, Κάτο	Κακκινό	Μονοκατοικία
Βαλάνη	Κακκινό	Πεδιός
Βαλάνη	Κακκινό	Πεδιός
Βαλάνη	τοπωνύμιο μεταξύ Αγ. Σπυρίδων και Βαλάνη	
	(Κακκινό) Βαλάνη, Μελάνη	
Βαλάνη / Βαλάνη	Κακκινό	Πεδιός
Βαλάνη	Αρσάνη Γαρίνα	Μονοκατοικία
Βαλάνη / Βαλάνη	Ταμείος	Πεδιός
Βαλάνη		
Βαλάνη / Βαλάνη		
Βαλάνη	Φαλάνη	Μονοκατοικία
Βαλάνη	Φαλάνη	Πεδιός
Βαλάνη / Βαλάνη	Ζακκινό ;	Πεδιός
	Κακκινό, Πασά, Κακκινό, Αρσάνη	
Βαλάνη	Γαλάνη	Πεδιός
Βαλάνη	Γαρίνα	Μονοκατοικία
Βαλάνη		
Βαλάνη		

Ira	Νάρα (αρμ.); Πάργος, Κιρανίσο	Πεδός;
Kazueli	Καυονόλη Γαρίλας	Μουρατοίου
Kella / Kila / Chila, Pano / Cato	Κελλά	Πεδός;
Kazania	Κελλά, Κέρι, Πιζά, Κουέβρι	Πεδός;
Kirontal / Kirontso	Ira	
Lagine		
Lutrad	Λουτράδ;	Εθίνου
Machos		
Maddaro / Maddaro	Χουμέρα	
Macrolivad	Cressomo, Rama	
Mariano	Αμαρινό	Πεδός;
Mathea	Μαθά	Πεδός;
Mavrolandina	Κουά στους Κουέβρις;	Τυμένους/Πεδός;
Mavrouli		
Melosa, Micra / Megale / Grande	Μελέσος, Μικρό/ Μεγάλο	Πεδός;
Mirio		
Micropita		
Nisi		
Pagle	Μαντολιάνια	Τυμένους/Πεδός;
Pandea Pano / Cato	Πανδαία	Μουρατοίου
Panachi, Magna / Parva	Αγία Παρρακουά	Πεδός;
Pardira / Parora	Πάρρα	Μουρατοίου
Pefko	Πέσκος	Εθίνου
Pendicari	Σανός;	
Pasta / Pesen	Πεσά	Πεδός;
Pirgo	Ira	
Pismani		
Prino	Πρινός;	Μουρατοίου
Pavlorada		
Pisnopula / Sumopula / Suzma Polle	Ψυμνοπούλο	Πεδός;
Pisani / Pisanà / Pizani	Πισανόνα (αρμ.) Κελλά, Αγ. Παρρακού;	Πεδός;
Rama / Rauma	Πισανός, Αραβός και Κουέβρι	Τυμένους/Πεδός;
Rizo Castro		
Rome	Cressomo, Macrolivad	
Sandari	Σανήθος, Αγ. Βασίλειος, Μελέσος και Χουέβρι	Πεδός;
Scalare	Κουέβρι και Ασπραλά	Πεδός;
Serid / Sergi		
Sclavo Vesil		
Sculala		

Sichu	Σουητός (Κυλλωνί)	Πεδός
Slamo / Xilamo / Odfino	Σόλαρος	Ταμένους
Slines	Σατιός	Μονομοτίου
Spackies Arano	Πασιόλις Απόνιο	Ταμένους
Stanzl	Σαργουί	Πεδός
Syrkio Aho/Elasso Moris *		
Taleno / Taglino		
Tarpeschi	Τραπεζία (τραπ.)	Πεδός
Tarpiano	Θρασιόν	Πεδός
Tiptil	Μπισιά	
Vasvati	Βάρβαροι (σημ. Αρχάγγελος) Κουσόβο, Καλλιά, Κάμα, Πισιά	Πεδός
Vila Vulgare		
Vori	Βόνα	Πεδός
Zariparid	Τραπεζία Αγ. Σόλια ;	Ταμένους

* Ελ. και σελήτρα Αγίων Αποστόλων

15. ΣΕΒΤΕΡΙΟ DORSODURO

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Partheni	Παρθένι	Μονοκρατίου
Kerathia		
Pulla	Πούλα (αρχα.)	Τηλείου
Corinthi	Κορινθίαι (αρχα.)	Μονοκρατίου
Pastilia		
Tritona	Μεσοχώρι, Δορίνας	

16. ΣΕΒΤΕΡΙΟ CASTELLO

ΧΩΡΙΟ (14ος α.)	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ
Acrea	Άκρια Άκρια - Εόλιο	Μονοκρατίου
Agios Thomas	Άγιος Θωμάς	Μονοκρατίου
Calandina		
Chilo / tu Chila		
Colera	Κόλινα	Μονοκρατίου
Gangala	Γκαγγάλας	Κανδαρίου
Mercuri		
Messochedala	Σουπός	
Paranuzi		
Vorbata sive Magisteri	Βορβάτα	Κανδαρίου
Vute / Agius Georgius de Vute	Βούτας	Μαλεφάκου
Yni	Ύτι	Μονοκρατίου

17. Αντιστοιχία των κρουαζιερόνων με τις πόλεις και τα σκηνία

ΚΑΣΤΕΛΛΑΝΙΑ	ΤΟΥΡΜΑ / ΣΚΗΝΙΟ
Κοδύμι	Κοδύμι
Σελίνου	Άρνος
Βίτσινα / Αποκορώνου	Ψευροά
Βονδράκο	Καλαμίνος
Ανάνα Συβρίτου	Ανάνα Συβρίτου
Κόνα Συβρίτου	Κόνα Συβρίτου
Μυλωνοτόπιου	Μυλωνοτόπιου
Μιραμιόθου	Ραθύμιου
Ιερώνιστος	Μιραμιόθου
Επιτάς / Μοσφόρις	Ιερώνιστος
Μελιδίνο	Επιτάς
Ταμείους	σκηνίο Santa Croce
Παλιόδος	σκηνίο Dorsoduro
Ποργιάκουσος / Πριότινα	σκηνίο Αγ. Μάρκου
Βονάκιο	σκηνίο Santa Croce
Castrum Novum	σκηνίο Αγ. Αναστάσιου
Belvedere	σκηνίο Castello
	σκηνίο Αγ. Παύλου ; / Belvedere

**18. Αντιστοιχία περιοχών και κάστρων του εγγράφου των αρχαίων σεξτερίων (1212)
με τις πόλεις και τις σεξτερίες**

ΚΑΣΤΡΑ / ΠΕΡΙΟΧΕΣ (1212)	ΤΟΥΡΜΑ / ΣΕΞΤΕΡΙΟ
Επιεία	Επιείας
Ιερώνικρα	Ιερώνικρος
Μήραμπελα	Μήραμπελου
Λασιθί	Διοίκηση Χάνδριας
κάστρο Belvedere	σεξτερία Αγ. Παύλου ; / Belvedere
Πισιδία	σεξτερία Αγ. Μάρκου
Πελοπόννησος	σεξτερία Δοξαδάκτου
κάστρο Bonifacio	σεξτερία Αγ. Αναστασίου
κάστρο Κανιόργιο / Castrum Novum	σεξτερία Castello
Πυργήσσια / Μεσσήνη	σεξτερία Santa Croce
Μηλοποτάμιος	Μηλοποτάμιος
Άρσι	
Απόνη Σόβριτος	Απόνη Σόβριτου
Κάσι Σόβριτος	Κάσι Σόβριτου
Καλομένα	Καλομένας
Ψαρύ	Ψαρύ
Κουφός	Κουφός
Άρσι	Άρσις
Κισσιός	Κισσιός
Χανιά	

19. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΩΡΙΩΝ

ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΑΡΧΙΑ	ΤΟΥΡΜΑ / ΞΕΣΤΕΡΙΟ
Abandita			Κοζύου
Acraea / Carraia	Καρόνος	Κυβανός	Κουρού
Achleiathe	Αχλοθέλιος	Επίσου	Άρνας
Acledia	Αχλόδια	Επταείος	Επταείος
Acraea			Santa Croce
Acraea	Άκρα Άνω - Κάτω	Μονοφασιίου	Castello
Azupatios	Αζουπάδος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agrioio			Santa Croce
Agrianton	Αγριοντίς (εραπ.)	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agia / Sancta Hierusalem / Ierusalem	Άγια Παροικιαί, Καλλιά, Νόρα, Βουκό Θεοδοί		Αγ. Αποστόλων
Agia Fotini	Άγιό Φωτός // Χόρομος, Άριο	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agia Gligoria	Τριγορία :	Παργαίσιος	Santa Croce
Agia Marina	// Ριζοκαστίο, Κοίτησσι	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agia Marina	Άγιό Μαρίνα	Μαλεβασίου	Santa Croce
Agia Paraschi Parva	Άγια Παροικιαί	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Agidaca	Άγιος Δάκος	Καυοάργου	Santa Croce
Agio Dhimotri	// Καουοκιά, Μασοχασίο, Λακρίδα, Ασκηνιάς	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agio Maria	// Δομάδος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Agio Vasil	Άγιος Βασίλειος	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Agios Thomas	Άγιος Θεωμός	Μονοφασιίου	Castello
Agismail Cato	// Πύργος, Λακρίδα, Κατο Καραπού		Αγ. Αποστόλων
Agriees			Santa Croce
Agia Paraschi			Ιερώνητρος
Aidoni	Αϊθωνιά	Σελήνου	Άρνας
Alea			Αγ. Μάρκου
Akonachia			Αγ. Παύλου
Amari	Αμάρι	Αμαρίου	Σοβρίτου
Amelia			Επταείος
Amigkalis	Αμιγκάλιος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Amirgialon	Αμιργιάλιος	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Asargora			Μαργαρίτου
Andikoni	Ανδικονί	Καυοάργου	Santa Croce
Andri / L'Andri	Ανδρία (εραπ.) // Βασίλειος, Νεμπος, Κοίτησσι	Μονοφασιίου	Αγ. Αποστόλων
Anemolia			Κοζύου

Ανογία βλ. Ετιμα Ανοία			Αγ. Αποστόλων
Αραβί / Αραβί	Canaro		Αγ. Παύλου
Αραβί	Αραβί	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβίσινα / Ραίσινα / Ραϊσάλεμο	Αραβίσινα	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβί	Αραβί	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αραβίσι, Κατο / Ραίο	Αραβίσι, Κατο / Πόνο	Ταμίνους	Αγ. Παύλου
Αραβίσι	Αραβίσινα Σαράσι	Σαίνου	Άρνας
Αρτο	Αρτίμ, Χάρσιος, Σοκάρς, Δαρσίμ		Αγ. Αποστόλων
Αρμενί / Αρμενί	Αρμείσι	Αποκαρέου	Ψαροδ
Αρμενοκάμπο			Κατόμου
Αρμενοχάριο	Αρμενοκάρη	Κατόμου	Κατόμου
Αρμίο			Ψαροδ
Αρμιο	Αρμί ;	Σαίνου	Κατόμου
Αρμολίσινα	Αρμολίσι	Σαίνου	Άρνας
Αρμίο Ραίο	Αρμίο Πόνο	Μαθαβίσιου	Santa Croce
Αρμίο	Αρμίο	Παβόβος	Αγ. Μάρκου
Αρμίοσι	Αρμίοσι	Σαίνου	Άρνας
Αρμίοσι	Αρμίοσι	Κατόμου	Κατόμου
Αρμιοχάριο	Schilochario, Sell		Αγ. Αποστόλων
Αρμιοχάρι			Ιερόπετρος
Αρμίο	Αρμίο	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αρμίο Αρμίο	Αρμίο Αρμίο	Παβόβος	Αγ. Παύλου
Αρμίο Αρμίο	Αρμίο	Κατόμου	Κατόμου
Αρμίο	Κατό, Ρακάρη		Αγ. Αποστόλων
Αρμίο	Αρμίο	Παβόβος	Αγ. Παύλου
Αρμίο	Χάρσιος, Σοκάρς, Δαρσίμ	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αρμίο	Αρμίο	Παβόβος	Αγ. Μάρκου
Αρμίο	Αρμίο	Μονοφυαίου	Santa Croce
Αρμίο	Αρμίο	Μυλωνοτόμου	Μυλωνοτόμου
Αρμίο / Αρμίο			Κατόμου / Άρνας
Αρμίο Αρμίο / Ραμιοχάριο	Κατό, Ρακάρη	Κατοόργου	Santa Croce
Αρμίο			Santa Croce
Αρμίο	Ματοχάρι	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αρμίο Αρμίο / Αρμίο Αρμίο	Αρμίο	Σαίνου	Άρνας
Αρμίο			Ιερόπετρος
Αρμίο	Αγίο Διμήτι, Μωχάριο, Αρμίο, Αρμίο	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αρμίο Αρμίο			Άρνας
Αρμίο	Κατό (σπ. Νεοκάρη)	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων
Αρμίο Αρμίο / Αρμίο	Μοβίς	Μονοφυαίου	Αγ. Αποστόλων

Calami	Καλίμη	Καόμυ	Καόμυ
Calami	Καλίμυ; ή Καλίμυς	Σαίλινου	Άρνας
Calami			Αγ. Αποστόλων
Calamici / Calamiti	Καλιμίκις	Αποκερόνυ	Ψευρού
Calandrea	Καλιανδρέ	Μυλωνοτόμυ	Μυλωνοτόμυ
Calathona / Calathones	Καθάθωνας	Καόμυ	Καόμυ
Caldera	Καλιθάρα;	Σαίλινου	Άρνας
Calentina			Castello
Calista	Καλίστα	Μαθαβέλιου	Santa Croce
Calidia	Καλίδια;	Παργαμάτσας	Santa Croce
Caliva	Καλίβια	Μονορατσιού	Αγ. Παύλου
Caliva Pano			Σταείας
Calochorati	Αραυάνους (αρεπ.);	Σταείας	Σταείας
Calofati	Καλόφατα, αραίμα προς Καυθρό II Caraciatō		Αγ. Παύλου
Calomo	Γαρίνα		Αγ. Παύλου
Calosticha			Ψευρού
Calotta	Καλόττα	Καόμυ	Καόμυ
Calotta	Καλόττα; Επισκοπή, Αμουργιόλης, Ούστερας	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Calzari	Καζάρια	Μαθαβέλιου	Santa Croce
Calzari	Καζάρια (Ροδόβανιου)	Σαίλινου	Άρνας
Calzari	Καζάρια	Σαίλινου	Άρνας
Calzaria / Calzaria			Ψευρού
Calzaria / Calzaria			Καόμυ
Calzaria	Καζάρια	Μαθαβέλιου	Santa Croce
Calzaria	Καζάρια	Καόμυ	Καόμυ
Calzaria	Καζάρια	Σαίλινου	Άρνας
Calzaria	Καζάρια	Σταείας	Σταείας
Calzaria			Santa Croce
Calzaria	Καζάρια, Σαίλινου;	Παδάβια;	Αγ. Παύλου
Calzaria	(Καζάρια)		
Calzaria	Καζάρια	Καζάρια	Ψευρού
Calzaria	Καζάρια;	Παδάβια;	Αγ. Παύλου
Calzaria	Calofati		Αγ. Παύλου
Calzaria	Καζάρια	Καζάρια	Καόμυ
Calzaria	Καζάρια (αρεπ.)	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Calzaria / Calzaria / Cockfield	Παρρασιός, Καλιθά, Μελέας	Παδάβια;	Αγ. Παύλου
Calzaria	Καζάρια;	Αραπίο	Σαίλινου
Calzaria / Calzaria	Καζάρια	Αποκερόνυ	Ψευρού
Calzaria			Santa Croce

Castello Nouum	Κάστρον	Μπαρμίνου	Μπαρμίνου
Castri	Καστρός	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Castello	Κάστρον	Αποκαράνου	Καλαμάρας
Castello			Συβρίτου
Castello			Κουρά
Castello vai Chiliti Petra	Κάστρον :	Αποκαράνου	Ψαρά
Castrovunite			Σπείας
Catalagati	Καταλαγιά	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Chanra / Geyra	Κάνος	Αποκαράνου	Ψαρά
Chele	Άνω Κάστρο Κερύνη ; - Κερύνη ;	Καράμου	Καράμου
Chelela	Κερύνη	Αποκαράνου	Ψαρά
Chefil	Κερύνη Σαρακένος	Σάλλου	Άρνας
Chirurgio Chorio	Κανονόργου Χορά	Πεδιάς	Αγ. Μάρκου
Cheramea / Keramea			Άρνας
Chila / tu Chila			Castello
Chiliti Petra			Κουρά
Chinu / Ichit / Icti			Santa Croce
Chirruasi	Κίρροσι	Κανονόργου	Santa Croce
Chisera castroz	Κίσερος	Καράμου	Καράμου
Chitro / Kitro	Κίτρος	Σάλλου	Άρνας
Chitroumilitana	[Κίτρος ;]	Σάλλου	Άρνας
Chondrolea			Αγ. Παύλου
Chorus			Αγ. Παύλου
Christus	Πόργος, Αποκρί, Cato Κανονό	Μονορασαίου	Αγ. Αναστάσιου
Chumari / Gormari, Cato / Pato	Χουμάρι	Μονορασαίου	Αγ. Παύλου
Chusse	Χουσίς	Κανονόργου	Santa Croce
Cicela			Santa Croce
Cimi	Άνω Άρνας, Σαχόν, Σεί, Curtano, Αντιόλια		Αγ. Αναστάσιου
Ciuna			Μπαρμίνου
Codifa	Βασιλίσση		Santa Croce
Colena	Κόλινα	Μονορασαίου	Castello
Colatra			Σπείας
Coma	Κόμας Κανονόργου	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Comariaco	Κουμαριάκος	Μπαρμίνου	Μπαρμίνου
Comera	Κουμάρι	Πεδιάς	Αγ. Παύλου
Condairni / Condairni	Κονταίρι :	Κυδωνίας	Καράμου
Condi			Αγ. Μάρκου
Condrolea			Αγ. Μάρκου
Contini / Cozoni	Γιστάρια, ποτ. Αράβ, Κοζο		Αγ. Αναστάσιου
Condicat	Χονδία	Αγορά	Συβρίτου

Carfield	Χαριόφιλο (ερασι.) Μεταξωτάρι, Δαρύσιο	Μονογαλακτίου	Doroziario
Caritas	Κοιρανός	Αμαρίου	Συβρίτου
Carum			Κοσμού
Cris Cato	Κριού Κότιο	Στατός	Στατός
Crisostomo	Χαροστόμος	Παδάδος	Αγ. Μάρκου
Crossano	αρκιτέριο μεταξύ Αγ. Στατός και Βουκουρεβό (Ασπασιάρι) Ruma, Macrotivadi		Αγ. Παύλου
Crota / Crota			Συβρίτου
Crupe			Santa Croce
Crucepall / Chrucepall			Ψυχοδό
Cruza	Κροζατος	Μηραμάνθου	Μηραμάνθου
Cudiel / Chudiel	Χουδέλιο	Παδάδος	Αγ. Παύλου
Cuño	Κουφός	Κυθονίος	Κουφός
Cumuli / Comuli	Κοκκούλι	Κοσμού	Κοσμού
Cuncarioti			Καθαμένος
Curles	Κορρές	Μαλαβέλιου	Santa Croce
Curna / Curna	Κορνός	Αποστόλου	Καθαμένος
Curumala	Ποιάδι Ραζματι ;	Κοσμού	Κοσμού
Curione	Κρουσίονος	Μαλαβέλιου	Santa Croce
Cutiano	Sal, Clai, Monochano		Αγ. Αποστόλου
Curte	Κοίρτες	Κηνοόργου	Santa Croce
Dañi	Δάφνη	Στατός	Στατός
Damaia	Δαρύσιο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλου
Dañmede	Δαφνέδος	Μηλοποπόλου	Μηλοποπόλου
Dalase / Tiliso	Τήλιος	Μαλαβέλιου	Santa Croce
Damañi	Δαμάσι	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλου
Dimañi			Αγ. Μάρκου
Donkio / Donkio	Δορκίο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλου
Drapeti	Δραπέτι Γορίνης	Μονογαλακτίου	Αγ. Παύλου
Dread			Μηραμάνθου
Dria			Santa Croce
Drosi	Δρόσι	Κηνοόργου	Santa Croce
Eleos	Έλιος	Κοσμού	Κοσμού
Elos	Χόρακος	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλου
Embero / Imbero	Έμπορος	Παδάδος	Αγ. Παύλου
Episcopatus Gaspette	Επισκοπή	Ιεράκιττος	Ιεράκιττος
Etina Ania / Benancia / Ania / Anogis	Αρμανόγιο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλου
Erotasi	Ροζίο	Μονογαλακτίου	Αγ. Αποστόλου
Esorit			Αγ. Παύλου
Elat	Έλατ	Στατός	Στατός

Evreald / Avriald	Φαλάντρα (μυστ)	Παργαλιώσιος	Αγ. Παύλου
Falancia	Αία, Κουσί		Santa Croce
Ferach			Αγ. Αποστόλων
Figall			Santa Croce
Filach	Φιλακή	Ακαιορέντου	Καθαρέντος
Filppo	Φίλιππος	Μονοφασίου	Αγ. Παύλου
Filpu / Philppu	Φίλιππος	Ακαιορέντου	Ψωρού
/Phylppu			
Filata	Φίλιππος	Παύλος	Αγ. Παύλου
Filica	Agia Fotini, Arto	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Furn / Forn	Φουρνί	Μιραμιέλου	Μιραμιέλου
Gadurani / Geadurani	Ζαγουράναι ; Καυδογρά, Πασι, Κουφό, Αραβίας	Παύλος	Αγ. Παύλου
Golita	Γολιάς	Παύλος	Αγ. Παύλου
Golan	Γολά	Καιορέντου	Santa Croce
Gallia	Γαλλία	Παύλος	Αγ. Μάρκου
Gambes			Santa Croce
Gangole	Γκαγγόλις	Καιορέντου	Cestello
Garpa	Γαρία	Μονοφασίου	Αγ. Παύλου
Gavenu	Γαβανού	Κυβανίας	Κουρού
Gaydara			Καύμου
Gena	Γέναι	Αμαρίου	Ευβρίου
Genel	Γερά	Κυβανίας	Κουρού
Garger	Γέργερ	Κονοόργου	Santa Croce
Gia			Santa Croce
Gipies	Πρασίρα, Κερασιό, κατ. Αναποδάρης	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Ginti			Αγ. Παύλου
Giarma / Giarma	Μεταξοέρι, Αμαιορέντος, Ακουλέρι, Τερβι, Αρραπέριαι, Μεταορι, Καορι	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Giosa	Γιόσια	Καύμου	Καύμου
Gonta / Gonta in Poila			Μυλοποτάμου
Gras	Γρας (Άγιος Στέφανος)	Σπυρίδης	Σπυρίδης
Griças	Κρητό	Μιραμιέλου	Μιραμιέλου
Gurgull	Βι. Βιρβυλλή ;		Santa Croce
Gumaria			Santa Croce
Gova			Ευβρίου
Gusa / Gusa in Scutalona	Σκουσιάναι	Καύμου	Καύμου
Ienid	Γιαννίται	Ιερώντρου	Ιερώντρου
Icoprastum / Icoprasto / Coprasto / Ycoprasto	Κορρασιό (εραμ.) Βοριός	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων

Isorochani	Γεροχώρι	Αρχαίο	Συβότου
Isopetra / Zisopetra	Ιερόπετρο	Ιερόπετρος	Ιερόπετρος
Ipodromo			Αγ. Παύλου
Iro	Νόρι (αρχαί); ή Πύργος	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Iyirihalli	Κιρκίνο		Κυλομένος
Kakucall	Αργυρούκωδη	Ρεθύμιος	Αγ. Παύλου
Kaleriti	Καινωόδη Γορτίος	Μουραγιόου	Μυραγιόου
Kariki	Καρύδα	Μυραγιόου	Μυραγιόου
Kefelia			Άρνας
Kella / Killa / Chilla	Καίληδα	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Fazo / Coko			
Keni			Santa Croce
Keramen			Κοόμου
Keremoti / Keremoti /	Αγιάδινος, Δαμάντι	Μονοματιόου	Αγ. Αποστόλων
Keremoti Coko			
Keremuzi	Κερομούτσι	Μαλαβιόου	Santa Croce
Kerasia	Καλλιά, Κόρη, Πισιά	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
	Κουούβα		
Kerasia Megala	Κεράσια Μεγάλα	Μαλαβιόου	Santa Croce
Kerithan	Κερατιά στις Στάβες; Μασί	Μονοματιόου	Αγ. Αποστόλων /
	Λινάδι		Δοροκόου
Kiklos	Ακωνιός	Μουραγιόου	Αγ. Αποστόλων
Kiribachi	Τυμιάου;	Παργαλιόου	Santa Croce
Kiperisi	Κυπριόου	Ταμείου	Santa Croce
Kironiti / Kiroviti	Ίτα		Αγ. Παύλου
Kispi	Κισσιό	Παργαλιόου	Santa Croce
Kitas	Κισιά (αρχαί)	Καινωόργου	Santa Croce
Lachania / la Chania;			Αγ. Μάρκου
Lachi	Λάχια	Κοβενίος	Άρνας
Lackia	Λακιάδα	Μυραγιόου	Μυραγιόου
Lagitha			Αγ. Παύλου
Lamnia	Λάμνι;	Κοόμου	Κοόμου
Lamilla / Lamilla;			Αγ. Μάρκου
Lido in Potha			Μυλαποκόου
Lidia			Κατίου
Ligordine	Λιγούριος	Μονοματιόου	Αγ. Αποστόλων
Liriana / Lirna	Μονόκωρο, Κουός		Santa Croce
Lirna / Lirina	Λίρνας	Μυραγιόου	Μυραγιόου
Lithina	Λίθινος	Σπυρίος	Σπυρίος
Lithina	Αιθιοβή	Καινωόργου	Santa Croce
Livacha	Λιβιάδα Ροδοβενίου ή Λιβιάδος	Σαλίου	Άρνας
	Σαλίος		

Livari	Λουβάρη (εργατ.) IPstella	Μονοφασίου	Santa Croce
Lochitli	Λοχουτρός ;	Καινούργου	Αγ. Αποστόλων
Luma	Λουκουμιάς	Κασόρου	Santa Croce
Lusacha			Καπύρου
Lutra			Κασόρου
Lutrachi	Λουτράκι	Μαθαβέλιου	Santa Croce
Lutrachi vel Melame	Λουτράκι	Κοθεντίας	Ψαρού
Lutrachi	Λουτράκι	Κοθεντίας	Κουρού
Lutraki	Λουτράκι ;	Εβένου	Αγ. Παύλου
Machara / Machera / Machiaro	Μαχαράκις	Αποκαρένου	Ψαρού
Machos			Αγ. Παύλου
Machlaro / Machlaro	Χουμάρη		Αγ. Παύλου
Macra	Μάκρας	Καινούργου	Santa Croce
Macri Litrachi / Macreo Livadi	Ρεσθίος, Αρμαδέγια, Μαυζουρά, Αμοργιάδας	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Macrothodi	I Crocorno, Ruma		Αγ. Παύλου
Made	Μαδής	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Magariati	Μαγαράκις	Παργαίουσσας	Santa Croce
Malekra			Συβρίτου
Mala	Μάλας	Μεράντιος	Μαραμπίου
Mala	Μάλα	Πεδιάδος	Δηραμπίου
Mambelat			Αγ. Μάρκου
Martano	Αρμαπέδ	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Marsaki / Marsako / Marmachan	Αρμά	Μονοφασίου	Αγ. Αποστόλων
Maronia	Μαροβία	Σπυρίος	Σπυρίος
Masa	Μάσα	Αποκαρένου	Ψαρού
Masa	Μάσα	Εβένου	Κισόμου
Metria	Μετρία	Παργαίουσσας	Santa Croce
Mithari			Αγ. Μάρκου
Mithos	Μιθός	Αποκαρένου	Ψαρού
Mithos	Μιθός	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Mivrti Apaco / Cato			Santa Croce
Mavrolandina	Κουρά στους Κουνάρους	Ταρκίου/Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Mavromati			Santa Croce
Mavromirio			Αγ. Αποστόλων
Mavroviti			Αγ. Παύλου
Mazperita			Μαραμπίου
Melosa, Micro / Megala / Grande	Μελίος, Μικρός/ Μεγάλος	Πεδιάδος	Αγ. Παύλου
Melica			Santa Croce
Melidori	Μελιδόρι	Μυλωνοπούλου	Μυλωνοπούλου

Mallourgia	Μήλοσοοργιά	Κισόμου	Κισόμου / Άρνας
Marsari			Μήλοσοοργίου
Marsari			Castello
Marsara**	Μάρνας	Αιγυρίου	Εοβρίτου
Marsa			Επέτας
Masari	Μασιλιέροι	Ιερώνπετρος	Μηρομνήτου
Masola / Masola / Αγίου Μασόλα / Messole / Μίσογια	Μασιόλια;	Κισόμου	Κισόμου
Masal	Μάσι	Εθάνου	Santa Croce
Messochoria	Σοκαρός		Castello
Messochorio			Μηρομνήτου
Mitavri	Αγρονόμια, Ταρδιά	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Midiu			Santa Croce
Milto	Μίλλτος	Μηρομνήτου	Μηρομνήτου
Miriza			Santa Croce
Mirto			Αγ. Παύλου
Misochorton	Cato Pastella, ποτ. Αναποθέρι, Ρία, Λαυρία	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Mitropoli	Μιτροπόλη	Καυοόργου	Santa Croce
Monochoro	Μονόχωρο	Καυοόργου	Santa Croce
Monochoro	Β. του κ. Αοίτη	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Monogitia			Αγ. Παύλου
Moroti	Μορότι	Καυοόργου	Santa Croce
Motzon	Μουτσόνας	Εθάνου	Άρνας
Mucho	Μουός	Πεδιάδας	Αγ. Μάρκου
Mullara			Επέτας
Murmul			Κισόμου
Murmas	Μορμιά	Μονοστασίου	Αγ. Αποστόλων
Nasi	Nasoul (αρεν.)	Καυοόργου	Santa Croce
Neo Chorio	Νέο Χοριό	Κισόμου	Κισόμου
Nikadio / Nikadi	Ταρδιά, Μίσοια, Parachamnea		Αγ. Αποστόλων
Nippo	Νίπους	Αποκαρένου	Ψαυρά
Nisi			Αγ. Παύλου
Nisi / Nisi	Νίσι	Μηλεβιάου	Santa Croce
Nista			Santa Croce
Noca			Santa Croce
Naple / Napigia	Ναπίγια	Κισόμου	Κισόμου
Orchi, li			Άρνας
Orisa / Orissa	Ορτιάς	Μήλοσοοργίου	Μήλοσοοργίου / Εοβρίτου
Orta	Εότιας	Πεδιάδας	Αγ. Μάρκου
Pagle	Μανωλιάνια	Ταυόργου/Ταυιάδας	Αγ. Παύλου

Palea			Σαβότου
Paleo Gistano	Πυρόβη, Αποστάθμη, Ανόμια		Αγ. Αποστόλων
Paleocastro, Cato / Arano	Παλαιόκαστρο Κόμο / Άνω	Κασόμου	Κασόμου
Paleopozzi	Παλιονοστία	Συκείας	Συκείας
Panaglia	Παναγία	Καιουόργου	Santa Croce
Panico Cato / Pano	Πανικός Κόμο / Τόμο	Καιουόργου	Santa Croce
Pandea Pano / Cato	Μητιάδ	Μονοφρακίου	Αγ. Γαίου
Pandeli	Πανυλία	Συκείας	Συκείας
Panofino	Πανυφόρος	Κασόμου	Κασόμου
Pania			Santa Croce
Papáio			Συκείας
Pasafini			Santa Croce
Pasamuzi			Castello
Pasathakoua	Παράθακρο Τερβή (περισσό)		Αγ. Αποστόλων
Pasaviti	Παράταμφοι	Μονοφρακίου	Αγ. Αποστόλων
Pasachi, Magua / Parva	Αγία Παρασκευά	Γαλιάνος	Αγ. Γαίου
Pasapodi	Παραποδία	Συκείας	Συκείας
Paschia			Συκείας
Pashtana			Κασόμου
Pashtani	Παστίνα	Μονοφρακίου	Dorsoduro
Pastita / Pastora	Πάστρα	Μονοφρακίου	Αγ. Γαίου
Pasvito	Πασβίτις	Μηλεσιπέμμο	Μηλεσιπέμμο
Pastella			Dorsoduro
Pastella Epiano / Cato	Τα κερία ο πατρός Αναποδάρης Cato Karanoti, Acapeli, Misochorion, Rim	Μονοφρακίου	Αγ. Αποστόλων
Patino / Patina	Πάτινα	Αναγορέσου	Καθαρόνας
Patto	Πάτος	Βάουου	Αγ. Γαίου
Pendimodi	Πενταμόδι	Μαλεβιάου	Santa Croce
Pendulari	Ευνοός		Αγ. Γαίου
Pensilli	Αγ. Γαύργος, Επισκοπή	Μονοφρακίου	Αγ. Αποστόλων
Pera Colocchia			Santa Croce
Pervaitia	Περβαίτια Μουταρά ;	Κυβανίς	Ψαυρά
Pesta / Pesta	Πεσά	Γαλιάνος	Αγ. Γαίου
Petra			Santa Croce
Petra			Κασόμου
Petich	Κασυλία	Γαλιάνος	Αγ. Μάρκου
Piathi / Piri / Perato	Πυράθ	Μονοφρακίου	Αγ. Αποστόλων
Pigo	Πίγγος	Κασόμου	Κασόμου
Pigo	Πίγγος	Μονοφρακίου	Αγ. Αποστόλων
Pigo	Ιτα		Αγ. Γαίου
Pigru	Πιγρού	Μαλεβιάου	Santa Croce

Riacoli Riaco	Τεβέλι, Αποσεδήμ, Αποσεδέες Λυγόριους	Μονορατσιού	Σοβρίου Αγ. Αποστόλων
Riabanca	Πάτσιος	Καβενίος	Κουραό
Riabanu	Πήτσιους	Κοόμιου	Κοόμιου
Riabroci	Πήτσιουδέι	Μεραμπίου	Μεραμπίου
Riamena			Αγ. Παύλου
Riabi	Cini		Αγ. Αποστόλων
Riabiho			Κοόμιου
Rica	Γιέφρα	Καποόργιου	Santa Croce
Riui	Γιέσουό	Καποόργιου	Santa Croce
Rodalechita Cato			Santa Croce
Rodcano / Υροόκατο	Προόβρα ; Πεγιδόβρα	Κοόμιου Πεβιδόβρα	Κοόμιου Αγ. Μάρκου
Roiakuri			Santa Croce
Rolentosa		Καποόργιου	Santa Croce
Romano	Απομοραό	Απομοραόβιου	Ψυραό
Romaci / Romonia, Cato / Mesa	Γαρόνα		
Rotacchi	Ποταμίος	Παργάτσιους	Santa Croce
Rrasu	Γρασιός (γρασι)	Σπιός	Σπιός
Rreolita	Προόβρα	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Rrina	Γρασιός	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Rrina	Γρασιός	Μολεβιόβιου	Santa Croce
Rrino	Γρασιός ;	Μονορατσιού	Αγ. Παύλου
Rropai			Santa Croce
Rrotorapa	πατ. Aligano		Αγ. Αποστόλων
Rrothia			Santa Croce
Rrothoranda			Αγ. Παύλου
Rraha	Ψαί ;	Ιερόστριος	Μεραμπίου
Rrahi			Καθόρι
Rraha			Κουραό
Rromorpa / Romorpa / Summa Palla	Ψαροπόδη	Πεβιδόβρα	Αγ. Παύλου
Rria in Scutellana	[Σκουτελλάνος]	Κοόμιου	Κοόμιου
Rrula	Ποθρα (γρασι)	Ταβέσιος	Δουροόβιου
Rruani			Μελοουαόβιου
Rruani / Rozard / Rraci	Προόβρα (γρασι) Καζιό, Αγ. Παρασιός	Πεβιδόβρα	Αγ. Παύλου
Queliro	Κάβρος, Κοροβόβιου	Σαβίνου	Άρνος
Rapri	Ράριος	Καποόργιου	Santa Croce
Rrasu			Ψυραό
Rraha / Rrazna	Παπούβρα, Αρασιός πατ Κουαόβρα	Τεβένιους/Πεβιδόβρα	Αγ. Παύλου

Rivo Castro	Ρουφός ;	Καυοόργου	Αγ. Παύλου
Rifa	Ραφίλια, Λοκρίδα, ποτ.	Μουσοφατσίου	Santa Croce
Riva castelo	Ανακαστόρος		Αγ. Αναστασίας
Ridovani	Ροδινάτα	Ελίνου	Άρως
Rizarchia	Ρουκιάσα	Σπυκιός	Σπυκιός
Roma	Γροσσότο, Μικροίτασι		Αγ. Παύλου
Rusocorto / Rusochario	Αγία Μαρία, Κάιμαρι		Αγ. Αναστασίας
Rusiochori			Santa Croce
Rustica	Ρούστακα	Ρεθύμιος	Καλαμώνας
Rutia	Προτόρα, Αμφίτα	Μουσοφατσίου	Αγ. Αναστασίας
S. Elm			Santa Croce
S. Georgius Condarato			Santa Croce
S. Georgius Condro			Santa Croce
S. Georgius Francorum			Santa Croce
Castri Novi			
S. Georgius Saranda			Santa Croce
S. Georgius Vichia			Santa Croce
S. Pantaleo	μονή Αγ. Πανταλεώνος	Μαθεβζίου	Santa Croce
Santa	Φόδατα ;		Santa Croce
Sanctus Georgius	Σπυκιός	Γεβόδος	Αγ. Μάρκου
Sanctus Iohannes	Αγ. Γεώργιος	Ρεθύμιος	Καλαμώνας
Cheraca	Χέρυκος	Μουσοφατσίου	Αγ. Αναστασίας
Sanctus Mercurius			Αγ. Αναστασίας
Sara de Ierzani	[Γέρραρι ;]	Καυοόργου	Santa Croce
Serachina	Σαρατσίνια	Ελίνου	Άρως
Serchani	Σουλδαός, Αγ. Βασίλειος	Γεβόδος	Αγ. Παύλου
	Μαλίτας και Χουβίτσι		
Scaffi / Schefi	Σκάφι	Ελίνου	Κατόρι
Soiani	Σοιάνη	Γεβόδος	Αγ. Μάρκου
Soiane	Κουσόβη και Αστυνός	Γεβόδος	Αγ. Παύλου
Schlepasti	Σκλεπαστί	Μυληποτάμι	Μυληποτάμι
Schinea	Σκινός ;	Κοβανός	Ψωριά
Schinea	Σκινός	Μουσοφατσίου	Santa Croce
Schinorhatali			Κατόρι
Sclavo Vasil			Αγ. Παύλου
Schvochario	"Αρχαία Ρανον και Schvochar" Βυζάντια	Μουσοφατσίου	Αγ. Αναστασίας
	Προτόρα, Αγέρρευος		
Schvochario	Επιλοφρακιά	Γεβόδος	Αγ. Μάρκου
Schvopula	Επιλοπονήλια	Ελίνου	Άρως
Scopi	Σκοπί	Σπυκιός	Σπυκιός

Scarus			Μερούμηλου
Scorpi. Sica	II Παρόνομοι	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Scorvula	Σκορβουλά	Κωνοόρφου	Santa Croce
Scutella			Αγ. Παύλου
Scutellaria	Σκουτελλάρια	Κισόμο	Κισόμο
Securita			Ψευροβ
Selene	Ελένης ;	Αρηρίου	Συβρίτου
Sell	II Caltana, Cimi	Μουρατσιού	Αγ. Αποστόλων
Semio			Santa Croce
Serid / Sergi			Αγ. Παύλου
Sfacteria	Σφακιά ή Σφακιά	Σφακίας	Σφακίας
Sfacciarigicchi	Σφακιοριγιόχι	Κισόμο	Κισόμο
Sibilli			Άρνας
Sicheu	Σικέο	Σφακίας	Σφακίας
Sichiu	Σικιλιός (Καλιονή)	Παδάριος	Αγ. Παύλου
Silano / Xilano / Cailano	Σίλαμος	Ταμένους	Αγ. Παύλου
Sinoru	Σινυρό	Σελήου	Άρνας
Sinoro	Σίνουρο (Φουρνής)	Μερούμηλου	Μερούμηλου
Sipil	Σιπί	Αγ. Βασιλείου	Συβρίτου
Sitico	Σιτικός	Αποκαρίνου	Ψευροβ
Siva	Σίβας	Μολιφιόλου, Παργαίτουσας	Santa Croce
Skinas	Σκινός	Μερούμηλου	Μερούμηλου
Skinos	Σκινός	Μονορατσιού	Αγ. Παύλου
Scarus / Zucaro	Σκαρής	Μονορατσιού	Αγ. Αποστόλων
Socorum Sancti Martini			Santa Croce
Socire	Σοκίρα	Σφακίας	Σφακίας
Spadras Arano	Σπαδρας Αράνο	Ταμένους	Αγ. Παύλου
Spraguro	Σπραγκούρος Πόλιταπύρος	Σελήου	Άρνας
Spruce			Μερούμηλου
Stamí	Σταμί	Παδάριος	Αγ. Παύλου
Stal	II Προτόρα, Σκαρής	Μουρατσιού	Αγ. Αποστόλων
Stamboli			Κισόμο
Stati	Στάτι	Σελήου	Άρνας
Stravaria	Καλό Χαρά	Παδάριος	Αγ. Μάρκου
Sulfonari			Αγ. Μάρκου
Suzel			Santa Croce
Syrice/Siri monte, Ako/Basso			Αγ. Αποστόλων / Αγ. Παύλου
Talano / Tegiano			Αγ. Παύλου
Tamiri			Αγ. Μάρκου
Tania	Αιγίνα	Παδάριος	Αγ. Μάρκου

Tarlato	Καρπός	Γιαδός	Αγ. Μάρκου
Tavraniti	Ταυρανίτης	Κισόμου	Κισόμου
Tetali / Tutalo / Tutali	Ταγλι	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίου
Therzi			Αγ. Μάρκου
Thoo			Αγ. Μάρκου
Thamania	Ταμένα	Ξηλίου	Άρνας
Tifo			Κισόμου
Tiliso / Deliso	Τίλιος	Μαλακίου	Santa Croce
Topala	Τοπάλα	Κισόμου	Κισόμου
Tropaschi	Τροπάσι (αρεν.)	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Tropatino	Τροπατίνι	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Triana			Δοξαράρι
Trimis			Αγ. Αναστασίου
Tripita	Τριπιτά	Κανισσάρου	Santa Croce
Tirpi	II Μισοιά		Αγ. Παύλου
Turkoti	Τουρκουτί	Επισκόπ	Επισκόπ
Turkull	Τουρκοῦλλο	Επισκόπ	Επισκόπ
Vachiotis	Βασιότις	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίου
Vafio	Βαφίς	Αναστασίου	Ψαρού
Vari	II Λυγούριος, Αισπιάδες	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίου
Vani			Santa Croce
Varveri	Βάρβιροι (σημ. Αρσάγγιλος) II Κουαίρι, Κάλλα, Κέρμ, Πισά	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Vasilio			Αγ. Μάρκου
Vathia, Cato / Mezo, Catovalhis	Βάθια	Γιαδός	Αγ. Μάρκου
Vazo	Βάζος	Αγ. Βουδαίου	Ξοφίτου
Vaudale			Santa Croce
Vavelli	Βαβέλι	Επισκόπ	Επισκόπ
Vakania			Santa Croce
Vahull	Βαχούλι	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίου / Santa Croce
Veni	Βενί	Μαλακισσάρου	Μαλακισσάρου
Vergopulo			Μαριμαθίου
Vicho	Βίχο (αρεν.)	Κανισσάρου	Santa Croce
Villa Vulgara			Αγ. Παύλου
Vizal			Santa Croce
Vista			Santa Croce
Vizi	Βίζι	Γιαδός	Αγ. Παύλου
Vonia	Βονιάς	Μονοστασίου	Αγ. Αναστασίου
Vori	Βόρι	Πυργακισσός	Santa Croce
Vorata sive Megonizari	Βοράτις	Κανισσάρου	Castello
Vrachari	Βραχάρι	Μαριμαθίου	Μαριμαθίου

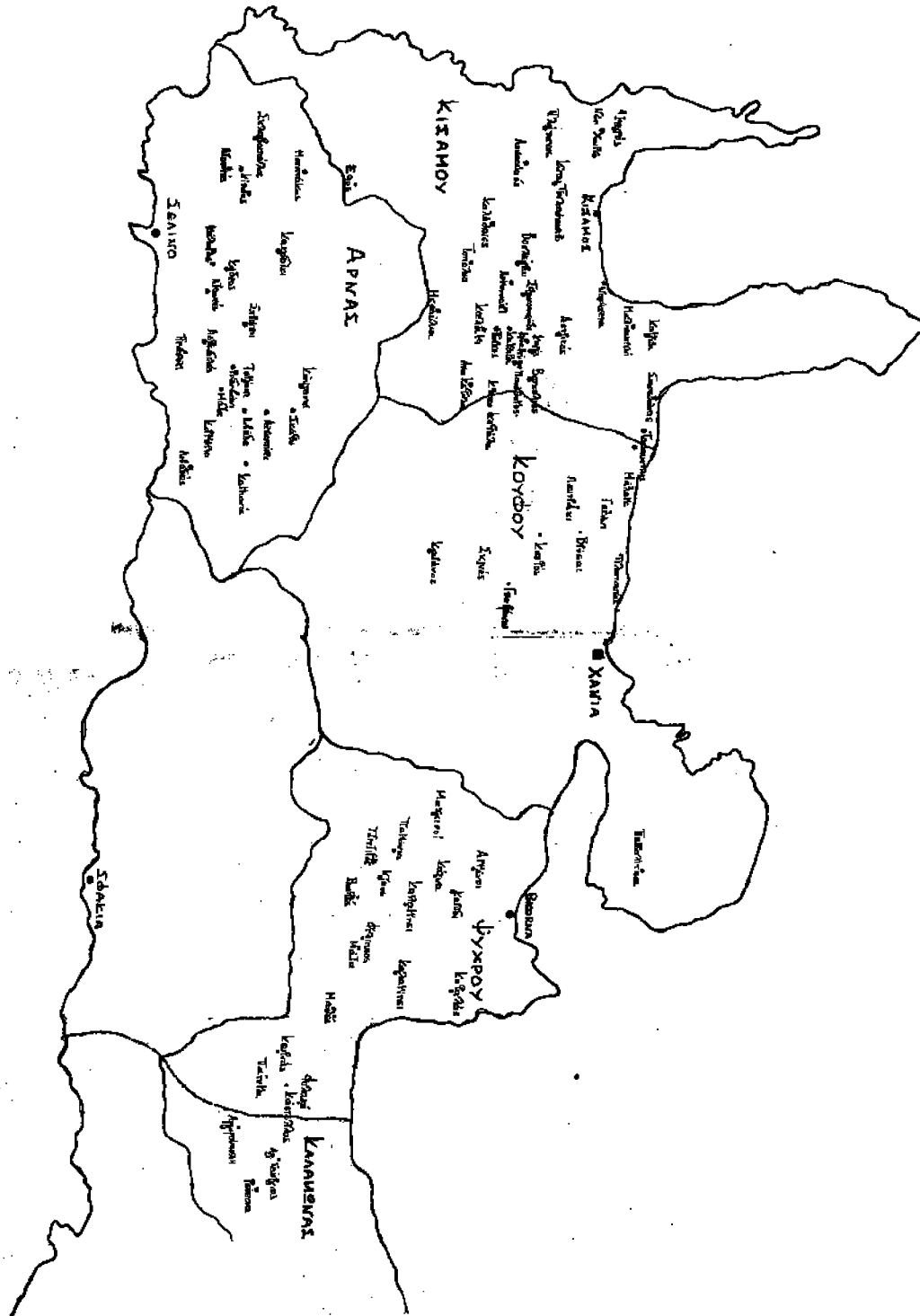

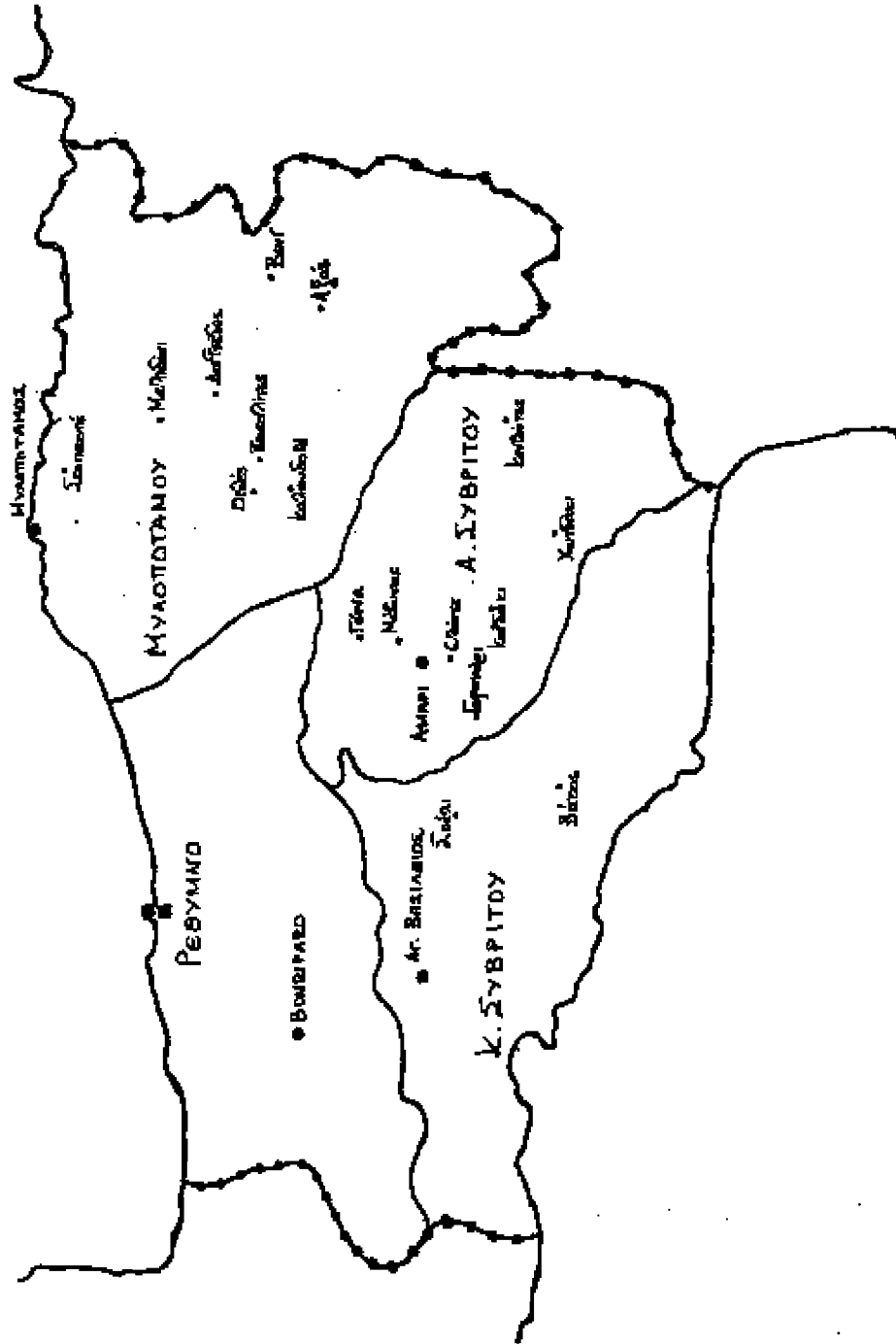
Vrachioniti			Αγ. Μήραου
Vrethi	Βράθη	Καινοόργου	Santa Croce
Vrethi	Βράχος	Κοζάνης	Κοζακού
Vrethi ad Platano	Γράδακκος	Κοζάνη	Κοζάνη
Vucolla / Vucules	Βουκολιάς	Κοζάνη	Κοζάνη
Vurgeti	Βουλήγιο	Κοζάνη	Κοζάνη
Vurevulli / Vurvoilli	Βορβουλίτης	Καινοόργου	Santa Croce
Vuta / Agia Georgiua de Vuta	Βούτας	Μολαφίου	Castello
Vuvaili			Σπείος
Xerionas	Ξερώνος (αρχα.) Χουδέας,	Μονορακού	Αγ. Αναστάσιων
	Γιρόθην		
Xerocampo	Ξερόκαμπος	Σπείος	Σπείος
Yni	Υνι	Μονορακού	Castello
Ystronia	[πρωτ. Ύστρωνος, αόριστα Κρατά και Καλό Χωράδι], Ύστρω ;	Ιερόπηρος	Ιερόπηρος
Zetoprethi	Τσοπαράδα Αγ. Εύθυ ;	Τριάντας	Αγ. Γεώργου

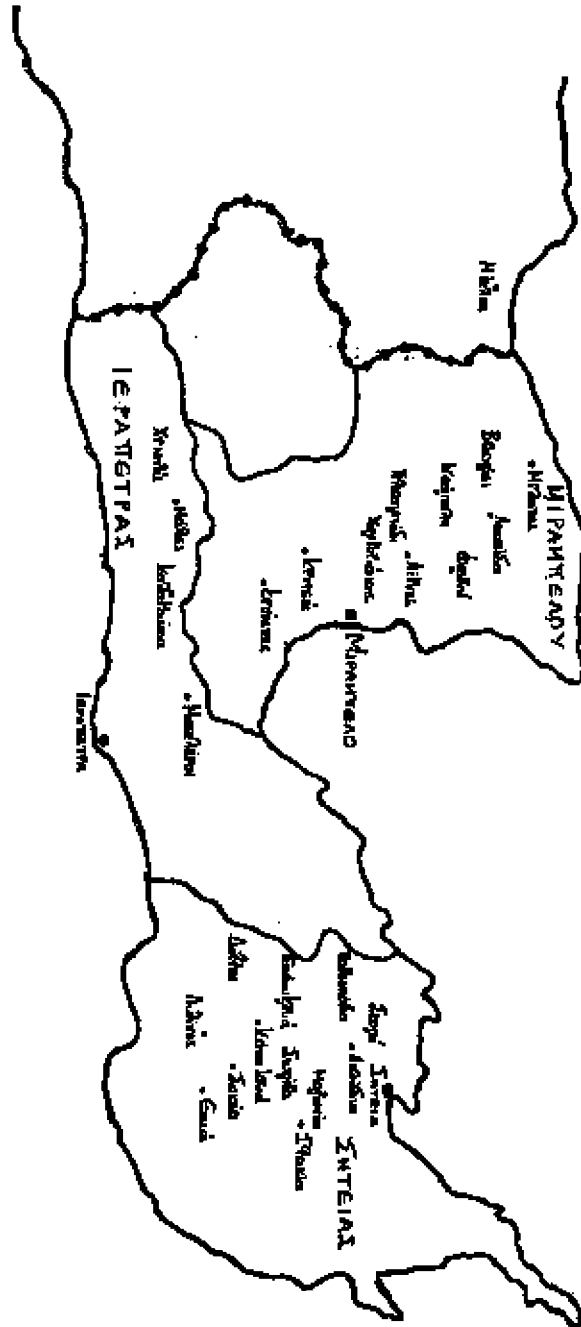
B. ΧΑΡΤΕΣ

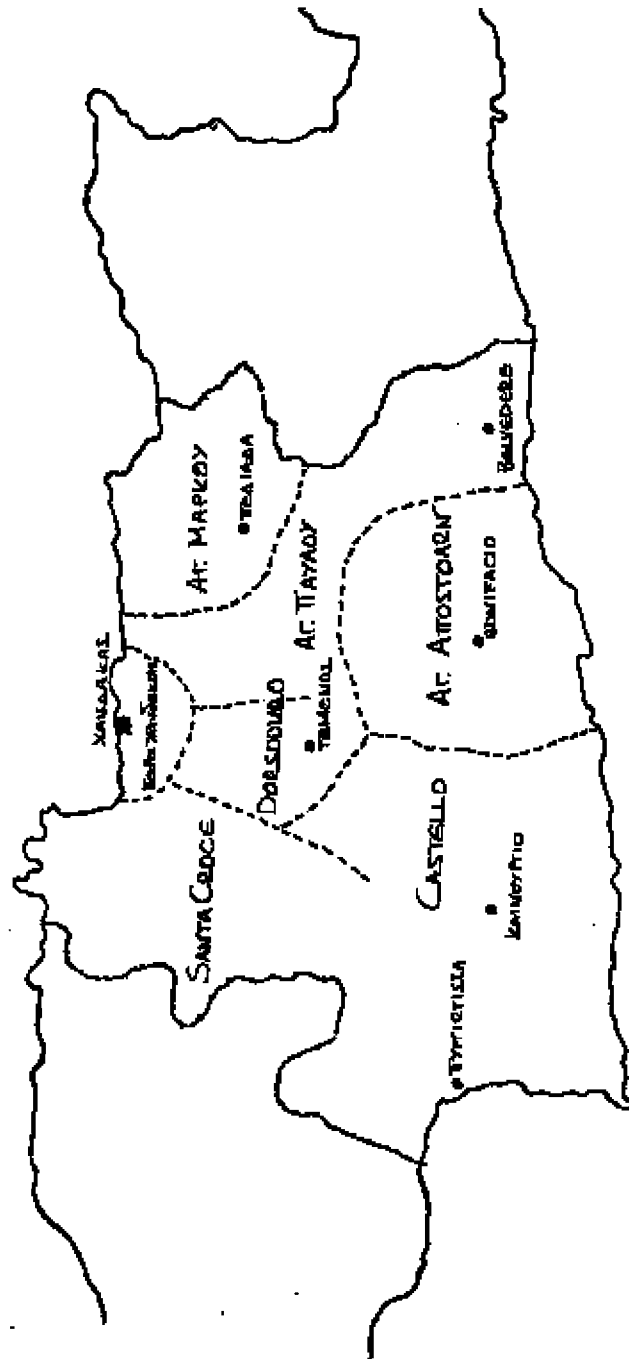
Στους χάρτες δεν έχουν οριστεί σύνορα για τις *τούρμες*, εφόσον αυτά δεν είναι γνωστά με βεβαιότητα. Ωστόσο διακρίνεται εύκολα ο πυρήνας και η ευρύτερη περιοχή κάθε *τούρμας* με βάση τη συγκέντρωση των χωριών.

Στο χάρτη με τα σεξτέρια δεν περιλαμβάνονται τα χωριά. Αντίθετα, εδώ γίνεται προσπάθεια να καθοριστούν κατά προσέγγιση τα σύνορα, τα οποία σε κάποια σημεία παραμένουν ανοικτά, γιατί δεν διαθέτουμε ακριβείς πληροφορίες.

Charalambos GASPARIS, From the Byzantine to Venetian *turma*. Crete, XIIIth - XIVth centuries.

Turma, a term coming from the Byzantine thematic system, is found very often in the XIIIth and XIVth century venetian documents concerning the island of Crete. The Venetian *turma* in Crete was not an administrative or military term, but simply a geographical one, to indicate the exact post of fiefs and villages. Byzantine *turma* had already been used by the local Venetian government during the first colonisation (1211) to define the six *saxteria* in the region of Chandax (today, Herakleion).

As a military union, Byzantine *turma* with its castle is nothing less than the Venetian *castellania*, the basis of the Venetian military defense system in Crete. Although Venetian documents of the period helps us to locate the Byzantine *turmae* in Crete (we have the villages and the *turma* to which they belong), their role in the administrative and military system of the Byzantine Empire is still not very clear. The only thing we are certain about is that in the XIIIth century Byzantine *turma* throughout the Empire has already become a geographical term as well as we find it a century later in venetian Crete.

Tables here presented contain all villages we know to which *turma* they belonged. There is a table for each *turma* and *saxterium* and another one with all villages in alphabetical order. There are also a plan for each *territorio* (Chania, Rethymno, Sitia) of medieval Crete with the *turmae* and the villages, and a plan with the borders of six *saxteria* in the *territorio* of Chandax.